

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Katedra ruských a východoevropských studií

Radek Oravec

**Bosňácké politické elity mezi Evropou a
islámem (1990-2008)**

Diplomová práce

Praha 2009

Autor práce: **Radek Oravec**

Vedoucí práce: **PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2009**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ORAVEC, Radek. *Bosňácké politické elity mezi Evropou a islámem (1990-2008)*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra ruských a východoevropských studií, 2009, 71 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Anotace

Následující diplomová práce se zabývá postavením islámu v politice bosenských muslimů neboli Bosňáků. Zkoumá období od prvních pluralitních voleb, přes vyhlášení samostatnosti Bosny a Hercegoviny a válku po proces europeizace země v 21. století. V tomto časovém úseku moderních dějin se autor práce zaměřuje na renesanci islámu ve společnosti a politice po čtyřiceti letech komunistické vlády. V důsledku hrotícího se nacionalismu všech postjugoslávských národů je tento proces renesance doprovázen i radikalizací a projevy extremismu. V duchu starších bosňáckých ideových konceptů je islám také využíván v politice a je s ní pevně svazován. Prezentace těchto trendů je obsahem první části diplomové práce. Ve druhé části se potom autor koncentruje na aktivizaci politiky západních demokracií a mezinárodního společenství, jež postupně vytlačuje vliv islámských zemí na bosňáckou politickou reprezentaci. V přehledu poválečného vývoje je také představen Úřad vysokého představitele OSN a jeho podstatný vliv na laicizaci bosňácké politiky a z toho plynoucí mizení radikálních projevů islamizace. Výsledkem této aktivizace západní diplomacie je poté pomalý, avšak stabilní proces europeizace Bosny a Hercegoviny, tj. sbližování fungování institucí, legislativy i politické kultury s cílem budoucí plné integrace do struktur Evropské unie.

Klíčová slova

Identita, nacionalismus, islám, politika, europeizace

Annotation

Following diploma thesis is focused on the position of Islam in the politics of Bosnian Muslims alias Bosniaks. It examines the period from the first multiparty elections to the declaration of independence of Bosnia and Herzegovina and war till the process of europeization in the 21st century. The author of this thesis is focused on the revival of Islam in society and politics in this time period of modern history after forty years of communist rule. Due to nationalism of all ex-Yugoslav nations becoming acute this process of revival was followed by radicalization and signs of extremism. Islam was also used in politics and tightly connected with it exactly in the spirit of older Bosniak ideological concepts. The presentation of these tendencies is the content of the first part of diploma thesis. In the second part the author is focused on activation of the policy of western democracies and International Communities which subsequently rolled back the influence of Islamic countries on Bosniak political leaders. In the survey of postwar development is also introduced the Office of High Representative of UN and its essential influence on the laicization of Bosniak politics resulting to disappearance of radical displays of Islamization. The outcome of the activation of western diplomacy was then slow but stable process of europeization of Bosnia and Herzegovina, i.e. rapprochement of functioning of state institutions, legislation and political culture leading to full future integration to the European Union structures.

Keywords

Identity, nationalism, Islam, politics, europeization

ÚVOD	6
1. VÝVOJ BOSŇÁCKÉ NÁRODNÍ IDENTITY	11
2. PROMARNĚNÁ ŠANCE? – OSOBNOST ADILA ZULFIKARPAŠIĆE	15
2.1. OSOBNOSTNÍ VÝVOJ	15
2.2. POLITICKÁ KARIÉRA	16
2.2.1. <i>Působení v SDA</i>	16
2.2.2. <i>MBO a historická dohoda</i>	20
2.3. ODCHOD Z POLITIKY	23
3. ALIJA IZETBEGOVIĆ A VZNIK STRANY DEMOKRATICKÉ AKCE	24
3.1. OSOBNOSTNÍ VÝVOJ A ISLÁMSKÁ DEKLARACE	24
3.2. VZNIK SDA.....	28
4. KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY ISLAMIZACE POLITIKY A SPOLEČNOSTI ...	31
4.1. ZAHRANIČNÍ ISLÁMSKÁ POMOC	31
4.2. DOMÁCÍ ISLAMIZAČNÍ TRENDY	33
4.3. AKTIVIZACE ZÁPADNÍ DIPLOMACIE	36
5. BOSŇÁCKÝ STRANICKÝ SYSTÉM	39
5.1. SDA	41
5.2. DNZ	43
5.3. SBIH	45
5.4. BPS-SH	47
5.5. SHRUTÍ	50
6. ÚŘAD VYSOKÉHO PŘEDSTAVITELE OSN	50
6.1. ZŘÍZENÍ A KOMPETENCE ÚŘADU	50
6.2. KONKRÉTNÍ ROZHODNUTÍ VYSOKÉHO PŘEDSTAVITELE.....	52
7. PROCES EVROPSKÉ INTEGRACE BOSNY A HERCEGOVINY	56
ZÁVĚR	63
SUMMARY	67
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	68

Úvod

Předkládaná diplomová práce byla pojmenována „Bosňácké politické elity mezi Evropou a islámem (1990-2008)“. Objasnění tohoto pojmenování je pak následující. Stěžejní zkoumanou rovinou práce je postoj, jež zaujaly politické špičky bosenských muslimů, neboli Bosňáků v období vzniku a budování státnosti Bosny a Hercegoviny vůči problematice tradičního náboženství, islámu. Z tohoto postoje se pak dá také odvozovat zahraničněpolitické směřování Bosny a Hercegoviny, resp. v poválečných letech vnitropolitické směřování jejího konfederativního celku, entity Federace Bosny a Hercegoviny. Vzhledem k historické i geografické realitě je pak možno očekávat, že tento postoj k islámu může mít v absolutní podobě dvě vyhraněné a protichůdné podoby. Autor diplomové práce předpokládal, že se ve skladbě bosňácké politické reprezentace odrazí složení obyvatelstva, čímž by tyto elity reprezentovaly jak sekulární a laickou, tak věřící a klerikální část bosenské muslimské populace.

Z důvodu tohoto štěpení také autor předpokládal, že postoj vůči islámu bude u politických špiček ambivalentní a bude jednou z nejpodstatnějších podmínek pro ideologické zabarvení politiky a výběr zahraniční orientace země, resp. bosňáckých politických elit. Existovaly také modelové předpoklady, jaké by měl tento postoj k víře důsledky. Podle prvního by u bosňáckých politických elit převážilo přijetí evropských hodnot, tj. akceptování islámu a náboženství vůbec jako osobní intimní věci, jež do společenského a hlavně politického života nepatří. Z toho by pak vycházela upřímná snaha o účast na evropské integraci podobně jako je tomu například u Turecka. Druhým vyhraněným modelem směřování by pak byl po letech přípustnosti pouze jedině, komunistické ideologie návrat k islámským a orientálním kořenům a k dědictví Osmanské říše. Tento návrat by také s sebou nesl renesanci víry a v duchu panislámské ideologie by ji sjednotil s politikou. Obdobné tendence se daly pozorovat zejména v postkoloniálním prostředí.

Mezi těmito dvěma modely se pak pohybuje celá řada hraničních konstrukcí typu koexistence, konfliktu či vzájemného střídání. Cílem práce tedy je přesné určení zdrojů, inspirace a podoby bosňácké špičkové politiky právě ve vztahu k předloženým modelům směřování. Druhým cílem potom bude zodpovězení otázky motivace bosňáckých elit – zda zde šlo o pouhý oportunismus ve snaze nejlépe využít v kritických chvílích pomoc ze Západu i ze strany islámských zemí, či šlo o zoufalé

akceptování jakékoli podané ruky tváří v tvář hrozící ztrátě vlastní identity a případně i samotné existence.

Časově je práce ohraničena lety 1990 a 2008. Tato data se sama nabízejí jako logická, neboť v roce 1990 proběhly v Bosně a Hercegovině první pluralitní volby, v nichž u zkoumané skupiny, Bosňáků, zvítězila nacionalistická Strana demokratické akce založená na panislámské ideologii a s cíli, mezi nimiž nechyběla renesance islámu v bosňácké společnosti. Druhý ohraničující rok je pak rokem, kdy došlo k potvrzení evropské budoucnosti pro Bosnu a Hercegovinu, neboť byl parafován text Stabilizační a asociační dohody s Evropskou unií. Zejména počáteční letopočet, rok 1990, je však nutné brát s částečnou rezervou. Bosňácké politické elity, které toho roku poprvé vstoupily na politickou scénu země, se totiž se svými názory neobjevily přes noc. Zejména to platí o dvou největších osobnostech, které se spojily při zakládání vlajkové lodi bosňácké politiky, Strany demokratické akce. Navíc Adil Zulfikarpašić i Alija Izetbegović symbolizovali právě ony dva odlišné modely chápání politiky a role víry v ní. Stručné představení jejich životního a ideologického vývoje je proto zásadním pro pochopení, proč se bosňácká politika vyvíjela tak, jak se vyvíjela. Teritoriálně se práce omezuje pouze na území Bosny a Hercegoviny, respektive na území, na němž měla bosňácká politická reprezentace reálný vliv. Během války bylo toto území značně proměnlivé v důsledku měnící se frontové linie i měnících se vojenských aliancí a po válce zůstalo omezeno na území vzniklé konfederativní entity, Federace Bosny a Hercegoviny.

Struktura samotné práce byla postavena podle chronologické posloupnosti. Po úvodu nejprve následuje stručné představení vývoje národního uvědomění a chápání vlastní identity u bosňácké populace. Z toho také vyplývají podoby bosňácké politiky a její taktiky prezentované od roku 1878 do roku 1990. Toto období je dobou vzniku a krystalizace bosňáckého nacionalismu a tento proces byl završen právě v období, které pokrývá diplomová práce. Mezi lety 1878 a 1990 se také zformovaly některé základní vzory a stereotypy bosňáckého politického chování v prostředí, kdy bylo toto etnikum v postavení podřízeném jiné etnické či státní struktuře. Po roce 1990, respektive v plné míře po roce 1992 a vyhlášení nezávislosti, se tak bosňácká politická reprezentace poprvé ocitla v situaci, kdy musela svoji politiku koncipovat bez ohledu na vyšší struktury a naplno se také mohl rozhořet boj o její podobu a směřování.

Jádro diplomové práce začíná od kapitoly věnující se osobnosti Adila Zulfikarpašiće, která je nazvaná „Promarněná šance“. Autor tuto postavu bosňáckého

veřejného života a politiky chápe jako jednoho z mála zastánců sekulárního pojetí politiky, jejímž zahrnutím do svých řad a následným odstavením SDA získala mnoho stoupců, ale současně zabránila tomu, aby mělo toto pojetí mezi špičkami strany silné postavení. Dalo by se říci, že byl Adil Zulfikarpašić islamisty ve vedení SDA nejprve kvůli své popularitě obelhán a využit a následně odsunut a očerňován. Obdobně je koncipována i kapitola věnující se druhému z tandemu prvních vůdců SDA, Alijovi Izetbegovićovi. U obou je představen životní a ideologický vývoj vedoucí k jejich realizování se v prostředí politiky. Prezentováno je také jejich chápání politiky a zejména chápání role islámu v ní.

Od vývoje osobnosti Aliji Izetbegoviće se potom plynule přechází k založení Strany demokratické akce v roce 1990. Tato kapitola končí rokem 1992 a vyhlášením nezávislost Bosny a Hercegoviny, respektive počátkem občanské války. Proces etablování této strany je zde představen jako proces etablování muslimské náboženské radikální politické ideologie prostřednictvím pronikání islamistů do vedení strany, jež prakticky ještě v současnosti přitahuje většinu bosňáckého elektorátu. V této kapitole je také vysvětlena strategie tohoto postupného pronikání islámských sil do politiky SDA.

Následující kapitola víceméně pokrývá válečná léta a prezentuje jedinečné období, ve kterém se SDA stala prakticky státostranou a svoji politiku tak mohla téměř bez omezení aplikovat. V této části nazvané „Příklady konkrétního pronikání islámu do politiky a společnosti“ autor pracuje s konkrétními projevy islamizace společnosti resp. s pokusy politických špiček tohoto stavu dosáhnout. Válečná léta byla pro tuto politiku ideální dobou, neboť i bosňácké obyvatelstvo, jež by za normálních okolností na islamizační politiku neslyšelo, se v podmínkách ohrožení vlastní existence uchýlovalo pod ochranu státu a tudíž SDA a do určité míry respektovalo podmínky, za nichž byla tato ochrana nabízena.

Poválečná léta jsou obsahem následujících tří kapitol. V nich autor vysvětluje okolnosti, ze nichž bylo přinuceno bosňácké politické vedení postupně opustit radikální rétoriku i snahy o islamizaci politiky i společnosti. Mezi tyto okolnosti řadí autor tři základní faktory, jimž je každému věnována jedna kapitola. Jednak se jedná o pluralizaci bosňácké politické scény a jednak o aktivizaci západních politických struktur, zejména Spojených států a Evropské unie. Spojeným státům není věnována samostatná kapitola, ale jejich vliv je zmíněn v několika částech diplomové práce. Tlak ze strany mezinárodního společenství je pak prezentován v kapitole věnující se zřízení a fungování Úřadu vysokého představitele OSN.

K vypracování této struktury diplomové práce autor využil početnou dostupnou literaturu a prameny, většinou ze zahraničních zdrojů, neboť v českém jazyce mnoho materiálů dostupných není. Mnohé materiály byly navíc pouze dostupné v institucích Republiky Srbsko a Bosny a Hercegoviny. Základním metodologickým postupem byla kompilace materiálů s důrazem na prameny a periodika z postjugoslávského prostoru a jejich následná komparace. Autor totiž (mylně) předpokládal rozdíly zejména v mediální prezentaci ze strany srbských a bosenskomuslimských periodik. Avšak cenným a objektivním zdrojem informací se ukázaly i články z bosňáckého občanského týdeníku *Slobodna Bosna*. Mezi dalšími periodiky z tohoto prostoru autor pracoval se srbskými časopisy a novinami *HHH* a *Vreme*.

Mezi hlavní zdroje sekundární literatury pak patřily hlavně zahraniční monografie, sborníky a odborné studie a články. Autoři těchto prací zastupovali francouzské, americké i německé odborníky v oblastech historie, mezinárodních vztahů i bezpečnostních a zpravodajských služeb. U autorů z postjugoslávského prostředí měl autor diplomové práce možnost pracovat s texty bosenskosrbských i bosňáckých odborníků. Využity byly i dvě práce publikované v České republice, monografie Ladislava Hladkého a sborník „Zahranční a bezpečnostní politika Slovinska, Chorvatska a Rumunska a vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině“.

Početné byly i internetové zdroje a primární prameny. Do první skupiny patřily zejména webové stránky bosňáckých politických stran, informační portál Úřadu vysokého představitele OSN a česká webová stránka věnující se Bosně a Hercegovině www.bosna.cz. Do skupiny pramenů pak patřilo široké spektrum sahající od prezentací ideologických přesvědčení bosenskomuslimských lídrů Adila Zulfikarpašiče a Aliji Izetbegoviće, kniha *The Bosniak*, respektive Islámská deklarace, po vyjádření Vysokého představitele OSN o odvolání bosňáckých představitelů z funkcí. Mezi další prameny pak patřily také programová prohlášení bosňáckých stran, individuální vyjádření politiků nebo informační materiály Evropské unie.

V otázce metodologie si také autor musel stanovit některá omezující kritéria, jimiž bylo zejména spojení politiky s partikulárním etnikem, respektive náboženstvím. Proto byli ponecháni stranou analýzy například bosňácké občanské a levicové strany a jejich představitelé. Dalším omezujícím prvkem pak byla koncentrace pouze na štěpení Evropa vs. islám a musely tak být opomenuty další faktory, jako sociální či ekonomické. V poválečném období zase autor záměrně opomenul veškeré otázky týkající se budování a fungování státní správy a zaměřil se pouze na roli Vysokého

představitelů OSN a proces europeizace Bosny a Hercegoviny. Vše tak bylo rozhodnuto proto, aby diplomová práce příliš nenabyla na objemu a zkoumané informace se tak nerozmělnily v popisných pasážích obecného charakteru. Proto také byla ponechána stranou renesance islámu ve společnosti, i když byla přímým důsledkem působení politických sil. Tato problematika by však vydala na samostatnou diplomovou práci s odlišnou metodologií i strukturou.

1. Vývoj bosňácké národní identity

Pro uvedení následujícího textu diplomové práce do širších společenských souvislostí je nutné pochopit i vývoj chápání vlastní identity u muslimských obyvatel Bosny a Hercegoviny. Následující stručný přehled tohoto vývoje je v jistém smyslu i vysvětlením, proč se počátkem devadesátých let objevily projevy muslimského bosňáckého nacionalismu v tak vyhocené až extrémní podobě. Od roku 1990 totiž vlastně poprvé nastalo období, kdy nebyl muslimský bosňácký nacionalismus a jeho směřování výsledkem konceptů jiných etnických a státních struktur. Poprvé v historii bosenských muslimů vznikla situace, kdy si oni sami mohli rozhodnout o podobě vlastního národního konceptu a dobrovolně se s ním identifikovat. Toto budování národnosti se ve své počáteční fázi střetlo s již vyspělým nacionalismem chorvatským a srbským, který je ohrožoval a snažil se ve své extrémní formě bosenské muslimy prezentovat jako Chorvaty, resp. Srby muslimského vyznání. Aby koncept identity bosenských muslimů v této konkurenci obstál, přistoupili jeho tvůrci k radikálním projevům s nimiž mobilizovali obyvatelstvo. Vlastní přesvědčení bosňáckých politických předáků se v otázce národnostního konceptu a jeho projevů rozcházel, nicméně jak bude v následujících kapitolách ukázáno, jednoznačně zvítězilo pojetí náboženské na úkor pojetí občanského. Historický vývoj vedoucí k tomuto výsledku je pak obsahem následujících řádek.

Až do roku 1878 se obyvatelé Bosny a Hercegoviny muslimského vyznání otázkou národní identity prakticky nezabývali. Země fungovala ve feudálním zřízení, kde největšími držiteli půdy byli muslimští velkostatkáři, tzv. *begové*, jež pronajímali půdu hlavně srbským maloroľníkům. Společným identifikačním znakem v Osmanské říši, pod níž Bosna a Hercegovina spadala, bylo náboženství a bosenští muslimové tak patřili k vládnoucí panislámské skupině a koncepty moderního národa podle západoevropského vzoru tak pro ně nebyly přitažlivé.

Změna nastala až po Berlínském kongresu, kdy sice formálně Bosna a Hercegovina zůstala součástí Osmanské říše, ale protektorát nad územím byl svěřen Rakousku-Uhersku. Muslimští vůdcové proto rychle slíbili loajalitu novým vládcům a začali se soustředit na ochranu náboženství a jeho institucí. Dostali se tak fakticky do postavení nesuverénní náboženské komunity a sami se vzdali budování národnostního projektu. Důvodem pro to byla i faktická neexistence muslimské inteligence a ve

společnosti tak chyběli významní advokáti národního obrození. Tato úzká skupina proto podporovala bosňáckou ideu habsburského správce země Benjámina Kállaye, která však měla být zastřešující identitou pro všechny obyvatele země.¹

Po první světové válce a vzniku Království Srbů, Chorvatů a Slovinců bosenská muslimská elity přijaly stejnou taktiku jako za Rakousko-Uherska. Jejich nově vzniklá politická strana, Jugoslávská muslimská organizace (*Jugoslovenska muslimanska organizacija, JMO*) v jejímž čele stál Mehmed Spaho, podpořila centralizovanou ústavu výměnou za zachování starých bosenských hranic, autonomii islámských náboženských institucí a garance finančních kompenzací za majetky zabavené v rámci pozemkové reformy. Navíc JMO i podle svého názvu podporovala ideu jihoslovanství, zejména s ohledem na možnost úniku před asimilačními tlaky ze strany Chorvatů a Srbů. Bosenská muslimská identita tak nadále zůstala v přednárodním stádiu.²

Po královském puči v roce 1929 a vzniku Království Jugoslávie se ovšem pozice bosenských muslimů značně zhoršila. Nejprve bylo území Bosny a Hercegoviny rozděleno mezi čtyři rozdílné bánoviny a náboženská autonomie muslimů byla potlačena. V srpnu roku 1939 navíc došlo k uzavření dohody Cvetković-Maček, podle níž se chorvatsky osídlené oblasti Bosny a Hercegoviny staly součástí nově vzniklé Chorvatské bánoviny. V reakci na tuto dohodu muslimské elity vytvořily Hnutí za autonomii Bosny a Hercegoviny, což představovalo první organizovaný projev vznikajícího muslimského nacionalismu. V těchto kruzích se také objevila revidovaná Kállayova idea, tzv. neobosňáctví, které připisovalo bosňáckou identitu pouze bosenským muslimům.³

Po vypuknutí druhé světové války a na počátku partyzánského odboje se nejdůležitějším ochráncem bosenských muslimů stala Komunistická strana Jugoslávie (KSJ), která roku 1943 navíc slíbila jejich politické uznání v poválečném státě. Zemská antifašistická rada národního osvobození Bosny a Hercegoviny (ZAVNOBiH) na svém prvním zasedání v listopadu 1943 představila podstatné kroky vedoucí k vytvoření politické a státní subjektivity poválečné Bosny a Hercegoviny. Státnost země se měla současně odvíjet od dvojí identity. Bosna a Hercegovina měla být jako federální jednotka Jugoslávské federace státem občanů i rovnoprávných národů, jež v ní žijí. Tato dvojí definice státnosti se pak stala historickou základnou pro politický vývoj republiky

¹ BOUGAREL, X., Bosnian Muslims and the Yugoslav Idea, In: *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea 1918-1992*, Londýn, C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 2003, str. 101.

² Ibid., 102-103.

³ Ibid., str. 104.

ve druhé polovině 20. století. Obyvatelům Bosny a Hercegoviny chápaným jako jednotlivci i jako etnické skupiny to umožnilo čtyřicet let trvající sociokulturní a politickou emancipaci.⁴

KSJ také uznala Bosnu a Hercegovinu jako oddělenou teritoriální jednotku a potvrdila existenci bosenskomuslimského národa, ovšem bez upřesnění podstaty této identity (náboženská vs. občanská). Po válce se Bosna a Hercegovina stala jednou ze šesti konstitutivních republik nové Jugoslávie a komunisté tak potlačili chorvatské a srbské národní i územní požadavky. I když vytvořili prostor, v němž by mohla dozrát muslimská národní identita, deklarovalo se v roce 1953 téměř 94% bosenských muslimů při sčítání obyvatelstva jako národnostně neurčení Jugoslávci.⁵

Konstitutivně byla muslimská národnost na federální úrovni uznána ústavou z roku 1974. I když tato skutečnost znamenala významný prvek v politickém vývoji bosenských muslimů a vedla k znovuobjevení vlastní minulosti a kultury, přesto byli Muslimové, jak se teď oficiálně nazývali, stále pevně připoutáni k jugoslávskému konceptu. Bylo to také proto, že socioekonomická a kulturní modernizace bosenské společnosti po válce vedla k částečnému zániku tradičních komunit a k narůstajícímu trendu mezietnických sňatků. V prostředí vzdělané střední třídy a částečně také dělnictva proto nebylo výjimkou, že jugoslávská identita měla silnější podporu, než muslimská a Titova Jugoslávie pro ně znamenala silné pouto. V tomto období i podle slov Aliji Izetbegoviće Jugoslávie ztělesňovala nejen zájem, ale také lásku velké většiny bosenských Muslimů.⁶

Po Titově smrti a zejména na přelomu 80. a 90. let se však mezi muslimskými elitami objevila značná ambivalence ve vztahu k Jugoslávii a jugoslávství. Tato rozporuplnost spočívala v rozlišování jugoslávství, jako konceptu národní identifikace a jako institucionálního rámce. Zejména konzervativní kruhy v nově vzniklé Straně demokratické akce byly vůči prvnímu výkladu silně vyhraněny. Před sčítáním obyvatelstva v roce 1991 nazvaly tytéž skupiny jugoslávství umělým národním výtvozem, avšak jejich vztah k Jugoslávské federaci jako instituci byl ještě značně složitý a rozporuplný. I během předvolební kampaně téhož roku špičky SDA vyjadřovaly svoji příslušnost k Jugoslávii, i když ve stejné době nárokovali pro Bosnu a Hercegovinu suverenitu. Museli totiž počítat se silným vztahem bosenskomuslimské

⁴ PEJANOVIĆ, M., *The Political Development of Bosnia and Herzegovina in the post-Dayton Period*, Sarajevo, TKD Šahinpašić, 2007, 123-124.

⁵ BOUGAREL, X., *Bosnian Muslims and the Yugoslav Idea*, str. 106.

⁶ *Ibid.*, 107-108.

populace k Jugoslávii. Ještě v roce 1989 totiž v průzkumu veřejného mínění 62% Muslimů podpořilo posílení federálních institucí oproti méně než 10%, kteří požadovali větší autonomii pro svazové republiky.⁷

I když bosenští Muslimové téměř nepřispěli k formování jugoslávské ideje, byla část z nich jednou z posledních jugoslávských skupin, jež k této myšlence vzhlížela. Toto opožděné jugoslávství vedlo v Bosně a Hercegovině k vytvoření postkomunistického Svazu reformních sil Jugoslávie, v jehož čele stanul poslední svazový předseda vlády Ante Marković. Ve volbách v listopadu 1990 však okolo 70% muslimských voličů dalo svůj hlas nacionální Straně demokratické akce.⁸

Proces rozpadu Jugoslávie, delegitimizace komunistické ideologie a následné přehodnocení a osvojení nacionalistických ideologií vedlo k rychlému zapomnění čtyřiceti poválečných let, ve kterých byla Bosna a Hercegovina často dávána za vzor mírového soužití tří národů díky rovnováze politického zastoupení jejich představitelů. Částečně to bylo umožněno i maskováním nacionalistických cílů Muslimů za občanské. Konkrétním příkladem může být i proklamovaný občanský charakter referenda o nezávislosti z přelomu února a března 1992. Takto bylo referendum nazýváno záměrně, neboť pojem „občanský“ často implikuje protiklad pojmu „nacionální“. Bylo však jasné, že se většina obyvatel země vysloví pro nezávislost a tím vlastně skrytě a „občanský“ legitimizuje nacionální program SDA.⁹

Ke zrychlenému přijetí muslimské národní ideologie obyvatelstvem přispělo i chování chorvatských a srbských nacionalistů, jako např. přirovnávání Muslimů k fundamentalistům či systematické ničení mešit. Pocit přináležetosti k bosenskomuslimskému národu mezi obyvateli zintenzivňoval na úkor místních identit i na úkor dřívějšího přilnutí k jugoslávskému konceptu bratrství a jednoty. Také islám začínal být stále více chápán jako společné a posvátné dědictví. Ale tento přenos identit s sebou nesl i značná dilemata a protiklady. Mezi ně patřila například otázka bosenského jazyka jako jazyka Muslimů, nebo jazyka všech obyvatel Bosny a Hercegoviny. Obdobně problematické bylo i chápání islámu. Jednalo se v tomto případě pouze o základ bosenskomuslimské národní identity, nebo to znamenalo splnutí

⁷ Ibid., 110-111.

⁸ Ibid., str. 100.

⁹ SLÁDEČEK, M., DŽIHANA, A., Od etničkih identiteta do političkih entiteta: Medijski diskurs u Bosni i Hercegovini, In: *Intima javnosti: Okviri predstavljanja, narativni obrasci, strategije i stereotipi konstruisanja drugosti u upečatljivim događajima tokom razgradnje bivše Jugoslavije: Štampa, TV, film*, Bělehrad, Fabrika knjiga, 2008, str. 167.

Muslimů s celosvětovým náboženským společenstvím, s tzv. *ummou*? A budoucí válka měla být patriotická a protifašistická, nebo se mělo jednat o svatou válku, tzv. *džihad*?¹⁰

Následný vývoj, který je detailněji popsán v diplomové práci, dovedl politické představitele Muslimů do situace, v níž se ještě muslimské elity neocitly. Došlo k přerušení muslimské politické tradice, která sahala až do roku 1878 a která by se dala shrnout jako vytváření taktických aliancí ve snaze vyhnout se přímé konfrontaci buď s chorvatskými, nebo se srbskými politickými silami. Muslimské vedení, resp. vedení SDA, tak opustilo tradiční středovou pozici a svým příklonem k nábožensky pojaté národní identitě jednoznačně opustilo dlouholeté lpění na teritoriální integritě Bosny a Hercegoviny ve prospěch muslimské národní suverenity.¹¹

2. Promarněná šance? – Osobnost Adila Zulfikarpašiće

2.1. Osobnostní vývoj

Jednou z nejvýznamnějších osobností, která se zapojila do formování samostatné bosňácké politiky, byl bezesporu Adil Zulfikarpašić (23.12.1921 – 21.7.2008). Tento potomek staré begovské rodiny z východní Bosny z okolí města Foča si prošel nesmírně zajímavým životním osudem, který mezi jinými faktory silně zformoval jeho politické názory. Jako syn z bohaté rodiny viděl v meziválečné Jugoslávii symbol elitářství a sociální nerovnosti, a proto se již před druhou světovou válkou stal členem ilegální komunistické strany. Aktivně se zapojil do partyzánského odboje, avšak realita budování komunismu po válce jej připravila o mladické iluze a již počátkem roku 1946 odešel do emigrace. Přes Itálii a Rakousko se nakonec dostal do Švýcarska, kde se stal vůdčím představitelem bosňáckého exilu. Hlavní náplní jeho činnosti se stala práce pro jím založený Bosňácký institut (*Bošnjački institut*) v Curychu. Tato víceméně kulturní organizace se zabývala sběrem archivních materiálů, dokumentů či uměleckých děl, i publikační činností. Pole její působnosti zahrnovalo sociokulturní dějiny jugoslávských

¹⁰ BOUGAREL, X., *Bosnian Islam since 1990: Cultural Identity or Political Ideology?*, příspěvek z Výroční schůze Asociace pro studium národností z 15.-17.4.1999, dostupné na internetu na <http://hal-univ-lyon3.archives-ouvertes.fr>, [9.5.2009], str.11.

¹¹ BOUGAREL, X., *Bosnian Muslims and the Yugoslav Idea*, str. 113.

národů i Osmanské říše, ovšem centrem pozornosti se stala Bosna a Hercegovina a zejména její nejpočetnější etnikum, Bosňáci. Byl to právě Zulfikarpašić, který se stal nejvýznamnějším advokátem tohoto termínu, jako identifikační národní identity pro bosenské muslimy.

S koncem osmdesátých let si začal uvědomovat blížící se možnost transformace, či přímo rozpadu Jugoslávie a chtěl se do tohoto procesu aktivně zapojit jako uznávaná exilová autorita. Zejména chtěl předejít opakování krvavých událostí druhé světové války, jichž byl očitým svědkem. V emigraci také přehodnotil svoje světonázorové postoje a stal se přesvědčeným liberálem, na což měl jistě podstatný vliv desetiletí trvající pobyt ve Švýcarsku. Za pobytu v zahraničí také věnoval dostatek času studiu křesťanství a křesťanské filozofie a mystiky, díky čemuž si uvědomil obrovskou vzájemnou neznalost bosenských národů. I přes prostředí, v němž vyrůstal a jež bylo naplněno duchem tolerance vůči srbským sousedům, pochopil, že tolerance neznamená vzájemné poznání a pochopení. Naopak se v této koexistenci často objevovaly předsudky a zdůrazňování vlastních předností a hodnot. I díky tomuto studiu a pochopení se pak Zulfikarpašić stal politikem, jenž byl patrně nejvíce ochoten ke kompromisu a dialogu se srbskými politiky.¹²

2.2. Politická kariéra

2.2.1. Působení v SDA

Svoje životní i obchodní zkušenosti, přirozenou autoritu i návyk na západní tradice vzájemného respektu, kompromisu a nenásilí chtěl Adil Zulfikarpašić nabídnout při řešení otázky budoucí podoby státnosti Jugoslávie, potažmo domovské Bosny a Hercegoviny. I proto se již počátkem roku 1990 spojil s jednou z největších domácích bosňáckých autorit, Alijou Izetbegovićem, a aktivně vstoupil na bosenskou politickou scénu.

Jeho politické názory se ovšem v mnohém neshodovaly s většinou spolustraníků, zejména s ohledem na roli náboženství ve společnosti a politice i jako výhradního identifikačního znaku národa a národnosti. V tomto byl již v mnohém ovlivněn postoji

¹² ZULFIKARPAŠIĆ, A., *The Bosniak*, Londýn, C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 1998, str. 49.

svého otce, který ač byl konzervativní a pravověrný muslim, dokázal naslouchat liberálnější a progresivnějším názorům. Jedním z dokladů těchto liberálních trendů v Zulfikarpašićově rodině je fakt, že již od rakouské okupace v roce 1878 se jeho otec rozhodl podporovat svoji tehdejší ženu v odložení roušky zahalující tvář, což bylo postupně následováno dalšími ženami v rodině. Tato skutečnost ovšem nebyla způsobena „poevropštěním“ v důsledku okupace, avšak liberálnějším výkladem Koránu, jemuž Zulfikarpašićův otec naslouchal.¹³ Tento liberálnější výklad se také podepsal na Zulfikarpašićově vnímání náboženství čistě jako osobní, intimní věci, která nemá být dána do služeb politiky, ani nesmí být použita jako výhradní faktor při tvorbě národní identity.

Proto Zulfikarpašić odmítl komunistický termín Muslimové, který měl být pojmenováním pro nově uznaný konstitutivní národ Jugoslávie a který minimálně do poloviny občanské války v Bosně a Hercegovině obhajoval i Alija Izetbegović a jeho stoupenci. Namísto toho se snažil oprášit a znovu uvést v život historické pojmenování Bosňák. Podle jeho chápání byl koncept bosňácké národnosti více, než pocit příslušnosti k určitému regionu, více, než geografický koncept a kulturně-historická zvláštnost. Chápal jej jako prolínání se těchto elementů, jehož výsledkem je pochopení bosňáctví jako pravé a jediné národnostní identifikace pro muslimy žijící na území Bosny a Hercegoviny. Zároveň také odmítl vnucování této identifikace bosenskými Chorvatům a Srbům, pokud by to znamenalo zřeknutí se jejich kulturních a historických vazeb. Přesto si byl jist, že i těmto národnostem nemůže být takto podaný koncept bosňáctví lhostejný.¹⁴

Naopak komunistický koncept přejatý konzervativci kolem Izetbegoviće odmítal již z toho důvodu, že dával jeho odpůrcům silný argument, který se dal shrnout do věty „*copak je národem náboženská skupina namíchaná ve zkumavce na stranické konferenci?*“¹⁵

Také se podívoval a zprvu nevěřil, když se skupina náboženských intelektuálů okolo Aliji Izetbegoviće postavila proti termínu Bosňák. Zulfikarpašić vůči nim argumentoval tezí, že na Zemi žije miliarda muslimů, ovšem žádný muslimský národ se neidentifikuje s náboženským označením, naopak existují Indonésané, Arabové,

¹³ Ibid., str. 25.

¹⁴ Ibid., str. xiii.

¹⁵ Ibid., str. 95.

Egyptané, Syřané, Turci atd.¹⁶ Později, když Izetbegovićova strana SDA v roce 1993 přijala termín Bosňák za svůj, nabyl Zulfikarpašić přesvědčení, že to bylo z pouhého kalkulu pro případ, kdyby se země rozdělila. Bosňáky by tak byli označeni všichni obyvatelé té části Bosny a Hercegoviny, jež by připadla muslimům.¹⁷ Toto sekulární označení pro obyvatele zbytkového muslimského státu by navenek působilo neutrálně či dokonce pozitivně (případní zbytkoví Chorvaté a Srbové by nebyli nuceni se identifikovat s pojmenováním Muslim), vnitřně by ale dalo prostor nucené asimilaci, či emigraci, jejímž výsledkem by byla homogenizace země podle muslimských pravidel.

Přes tyto ideologické rozdíly ovšem Adil Zulfikarpašić a Alija Izetbegović počátkem roku 1990 spojili svoje síly a na setkání v Curychu se 24. února dohodli na vytvoření politické strany. První spory se ovšem objevily záhy a týkaly se pojmenování nového uskupení. Zulfikarpašić preferoval použití adjektiva „bosňácký“, ovšem Izetbegović se klonil na stranu sarajevských muslimských intelektuálů, kteří chtěli v názvu adjektivum „muslimský“. I přes nalezení kompromisu v podobě pojmenování Strana demokratické akce (SDA, *Stranka demokratske akcije*) si ovšem Zulfikarpašić uvědomil, že i přes počáteční dohodu k němu byl Izetbegović neupřímný a začal se vůči němu chovat obezřetně.¹⁸

Druhým problémem se pro Zulfikarpašiće poté stalo složení členské základny. Oproti jeho představě liberální strany inteligence, univerzitních profesorů či spisovatelů, kteří v roce 1990 ještě zůstávali buď spjati s režimem, nebo se v obavě z jeho reakce nehodlali zapojovat do politiky, se z SDA stávala strana muslimských intelektuálů a fundamentalistů.¹⁹ Hlavním problémem pro něj bylo to, že muslimští duchovní, *hodžové*, se stávali vedoucími a organizačními činiteli strany. Když se na to snažil upozornit Izetbegoviće, bylo mu pouze sděleno, že Omer Behmen²⁰ a jeho pět set imámů zajišťují přímý kontakt s lidmi a budou tak hrát důležitou roli při organizování vznikající strany.²¹

Tyto počáteční rozpory se pak začaly záhy rozšiřovat i na skrytou práci namířenou přímo proti osobě Adila Zulfikarpašiće a jeho názorům. Poprvé si to

¹⁶ Ibid., str. 106.

¹⁷ Ibid., str. 96.

¹⁸ Ibid., str. 130.

¹⁹ Ibid., 131-132.

²⁰ Omer Behmen (1922 – 2009) byl dlouholetým spolupracovníkem Aliji Izetbegoviće a společně stanuli také u soudu kvůli členství v organizaci Mladí muslimové v roce 1983, kde byl odsouzen na 12 let vězení. V rámci SDA patřil k radikálnímu náboženskému křídlu a například na přelomu tisíciletí byl odmítnut tureckými úřady jako bosenský velvyslanec právě kvůli radikálnosti ve víře.

²¹ ZULFIKARPAŠIĆ, A., *The Bosniak*, str. 136.

uvědomil na předvolebním mítinku na jaře 1990 ve městě Novi Pazar v Sandžaku. Zde se setkal se situací, kdy na toto setkání přišla skupina pěti mužů, kteří začali odříkávat: „Alija, otec vlasti, bojovník za islám, který byl zatčen, který udělal to a ono, náš jedinečný vůdce...“ Poté začaly stadionem, kde se mítink odehrával, vlát stovky náboženských praporů. Když pak upozornil Izetbegoviće, že se mítink nesl ve „fašistickém“ duchu a že se začíná budovat kult jeho osobnosti, byl ujistěn, že se jednalo o práci Omera Behmena a chybu, jež se nebude opakovat. Poté se ovšem k Zulfikarpašićovi začaly dostávat informace, že se skupina bývalých Mladých muslimů okolo Behmena začala tajně scházet s muslimskými duchovními. Výsledkem toho byl příklon strany k fundamentalismu a víra začala být využívána k politickým cílům. Na mítincích SDA se začaly objevovat zelené prapory (barva islámu) a vlajky Saúdské Arábie, v projevech řečníků byly citovány sůry z Koránu a účastníci setkání se oblékali do pro Bosnu netypických arabských oděvů.²²

Dalším zklamáním byla pro Zulfikarpašiće například situace ohledně sestavování stranického výboru ve městě Jajce. Den poté, co ho sám ustanovil do města přijel Omer Behmen a sestavil výbor nový, složený z jiných lidí. I přes nerovnoměrné kompetence (Zulfikarpašić byl místopředsedou strany a Behmen pouze člen výkonného výboru), měl poslední slovo v tomto Behmen. Opravdovým šokem ale byla situace, kdy byl Zulfikarpašić po cestě na mítink do Rožaje v Černé Hoře informován Sulejmanem Ugljaninem²³ o jím organizovaném nákupu zbraní ze Záhřebu a o nápadu vyslat vybrané lidi na výcvik do zahraničí. Když se na to rozhořčený a šokovaný Zulfikarpašić zeptal Izetbegoviće, dostalo se mu pouze vyhybavého popření a snaha tuto událost prověřit byla velmi rozpačitá.²⁴

Když se obdobné projevy fundamentalizace strany začaly množit, dospěl Zulfikarpašić k přesvědčení, že v SDA nemůže dále působit. Zvláště se mu jako liberálovi příčilo využívání náboženských a nacionalistických sloganů k mobilizování mas, stejně jako protekcionářství, či nedemokratická mentalita. Proto již v září 1990 svolal do sarajevského hotelu Holiday Inn tiskovou konferenci, na níž oznámil a zdůvodnil svůj rozchod s Izetbegovićem a SDA.²⁵

²² Ibid., 136-137.

²³ Člen výkonného výboru SDA a zástupce Sandžaku. V současnosti předseda SDAS (*Stranka demokratske akcije Sandžaka*) a ministr bez portfeje srbské vlády.

²⁴ ZULFIKARPAŠIĆ, A., *The Bosniak*, 139-140.

²⁵ Ibid., 141-142.

Jeho rivalové ve straně, předseda Izetbegović a Omer Behmen tento krok připsali uražené ješitnosti Adila Zulfikarpašiće, neboť podle jejich vyjádření odmítli jednoznačně podpořit jeho kandidaturu do Předsednictva Socialistické republiky Bosny a Hercegoviny. Omer Behmen navíc Zulfikarpašiće nazval člověkem, který chce za každou cenu dominovat a touží pouze po moci.²⁶

2.2.2. MBO a historická dohoda

Zulfikarpašić vzápětí po odchodu z SDA založil vlastní stranu, Muslimskou bosňáckou organizaci (MBO, *Muslimanska bošnjačka organizacija*), do níž vstoupilo mnoho ze stávajících zakládajících členů SDA, jimž se nacionalistické a radikálně náboženské směřování strany také protivilo. Vůči nové straně ale začala SDA od počátku systematicky pracovat. Mezi takové projevy patřilo například organizované pomlouvání Zulfikarpašiće v mešitách. Na předvolebních letáčích zase SDA anoncovala: „*Naším spojencem a přítelem je Srbská demokratická strana vedená Karadžićem. Naším nepřítelem, který je škodlivý islámu je Muslimská bosňácká organizace vedená Adilem Zulfikarpašićem...*“²⁷

MBO se prezentovala jako liberální strana, jejímiž cíly bylo vytvoření institucí pro vypracování republikové ústavy, provedení ekonomické reformy směřující k tržnímu hospodářství a zejména snaha nalézt mezietnický konsensus o budoucí podobě Bosny a Hercegoviny. Do listopadových voleb ovšem zůstávalo jen minimum času na prezentaci nové strany, která tak zůstala stranou muslimské inteligence, jež však tvořila pouze úzkou část bosňácké populace. Většina venkovského pologramotného obyvatelstva volila SDA a MBO tak získala pouhé dva mandáty v republikovém parlamentu, přičemž Zulfikarpašić sám mandát nezískal.²⁸

Přesto se pokusil aktivně zapojit do politiky a pomocí konstruktivní opozice se snažil najít řešení jak předejít etnickému a náboženskému konfliktu, který se po patové situaci po volbách zdál předvídatelným. Tři hlavní etnické strany Bosňáků, Chorvatů a Srbů, vítězové voleb totiž vytvořili vládní koalici, ale v jejím rámci se nedokázali shodnout téměř na ničem. Jejich jediným spojovacím článkem byla totiž předvolební kampaň zaměřená proti stávajícímu komunistickému režimu

²⁶ HLADKÝ, L., *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 2005, str. 250.

²⁷ ZULFIKARPAŠIĆ, A., *The Bosniak*, str. 155.

²⁸ Ibid., 143-144.

Ve této situaci, kdy se i mezi obyvateli lavinově šířilo mezietnické podezřívání, strach a předsudky živené provokacemi, byl Zulfikarpašić přesvědčen, že pokud vypukne konflikt, bude se odehrávat mezi Srby a muslimy. Chorvaty viděl jako přirozené spojence Bosňáků, kteří navíc jako nejméně početné etnikum v Bosně posílené o zkušenosti právě probíhající v sousedním Chorvatsku (tvorba paralelních srbských republikových struktur v Krajině) budou do spojení s Bosňáky donuceni i okolnostmi. Předpokládal, že v budoucnosti budou Bosňáci a Chorvaté spolupracovat v parlamentu, aniž však vytvoří protisrbskou frontu. Proto se zaměřil na urovnání vztahů se Srby, aby se nedostaly za kritickou hranici, ale přitom to nevyznělo jako urážka či hrozba pro Chorvaty.²⁹

Souhlas pro politiku sblížení se Srby dostal i od Izetbegoviće, který jej tímto fakticky pověřil, neboť si sám uvědomoval, že je pro ně nedůvěryhodnou osobou. Zulfikarpašić tudíž představil minimální bosňácké požadavky, které se daly shrnout do zrovnoprávnění postavení Bosny a Hercegoviny s postavením Srbska a Chorvatska, tj. vytvoření suverénního a nezávislého státu, nedělitelného a bez etnických správních obvodů, jež by však v určité podobě federace či konfederace zůstal uvnitř Jugoslávie. Pro republiky, jež by se nechtěly tohoto projektu zúčastnit by se našel způsob, jak jim bez konfliktu poskytnout úplnou nezávislost.³⁰

V červenci 1991 tak byla na dosah takzvaná historická dohoda (*Historijski sporazum*), neboť i představitelé SDS Radovan Karadžić a Nikola Koljević souhlasili s odložením vytváření etnických správních obvodů uvnitř Bosny a Hercegoviny. Také přislíbili uznání nezávislého a suverénního státu, pokud ten zůstane členem reformovaného jugoslávského společenství. Mezi další dohody patřilo například uznání existence bosňáckého jazyka.³¹

Karadžić dokonce na společném mítinku MBO a SDS ve Zvorniku prohlásil, že vytvoření Velkého Srbska je krásným snem, kterého však v Bosně nelze dosáhnout, neboť sny se liší od reality. Navíc také prohlásil, že v místech společného soužití Bosňáků a Srbů je třeba, aby většinové etnikum chránilo to menšinové, a za jedinou naději pro budoucnost označil společné soužití. Tato překvapivá slova o odmítnutí Velkého Srbska znamenala velikou podporu pro rýsující se kompromis.³²

²⁹ Ibid., str. 170.

³⁰ Ibid., str. 174.

³¹ Ibid., 174-175.

³² Ibid., str. 181.

Následujícím krokem pak byla schůzka Zulfikarpašiće se srbským prezidentem Slobodanem Miloševićem, který byl jakýmsi protektorem bosenskosrbských politiků. Milošević byl překvapen vstřícností bosenských muslimů reprezentovaných Zulfikarpašićem k jednání. Dokonce sám údajně navrhl systém rotačního prezidentství nového jugoslávského státu, který se měl řídit abecedním pořadím podle názvu členských zemí svazu. Nový prezident, Bosňák, by se také stal nejvyšším velitelem armády, což mělo rozptýlit obavy muslimů ze Srby dominované Jugoslávské lidové armády. V nadšení z nového nekonfrontačního kurzu bosňácké politiky také Milošević přislíbil jmenování muslimských vojenských velitelů v Banja Luce, Mostaru, Sarajevu a Tuzle.³³

Když o výsledcích jednání se srbskými politiky Zulfikarpašić informoval Izetbegović, předložil mu také pozvání od Miloševiče k další schůzce. Po ní se ale bosenský prezident vyjádřil velmi zdrženlivě, možnosti kompromisu označil za nedostatečné a Miloševičovy nabídky označil za „nic nového“. Přesto se ale MBO z jednání se Srby stáhla, podle slov svého předsedy proto, aby dala šanci SDA ještě jednat. Jestli měla historická dohoda šanci na úspěch, tento krok ji zřejmě pohřbil. Psychóza vzájemné nedůvěry SDA a SDS (v této době ještě stále koaličních stran!) byla tak velká, že nebyla šance dojít k žádným závěrům. Navíc dohodu začali kritizovat i Chorvaté, kteří se cítili případným spojenectvím Bosňáků se Srby ohroženi. Výsledkem všeho pak byla tragikomická situace, kdy byl během přímého televizního přenosu, v němž Zulfikarpašić dohodu obhajoval jako východisko pro éru mírových vyjednávání a demokratizace, zveřejněn fax od výkonného výboru SDA, v němž byla odmítnuta i samotná myšlenka vyjednávání se Srby. Motivy SDA zůstaly dodnes neznámé, jisté však je, že odmítnutí této dohody a kompromisu vůbec přispělo k vzájemné nedůvěře bosňáckých a srbských politiků a bylo jedním z důvodů rozpoutání ozbrojeného konfliktu. Zulfikarpašić se později od několika členů výboru SDA dozvěděl, že Izetbegoviće k odmítnutí dohody přesvědčil Omer Behmen se slovy: „*Stal jsi se druhotnou postavou díky této dohodě. Zulfikarpašić prohrál volby, ale najednou získává na důležitosti; teď se nám zase snaží vnutit jako lídr.*“³⁴

³³ Ibid., 177-178.

³⁴ Ibid., str. 183.

2.3. Odchod z politiky

Následující události jsou dostatečně známé. Po nenalezení kompromisu dospělo bosňácké a chorvatské vedení k rozhodnutí uspořádat referendum o nezávislosti Bosny a Hercegoviny. Srbská politická reprezentace v reakci na to opustila sarajevský parlament a začala s budováním paralelních správních struktur, neboli etnických správních celků, jimž se Zulfikarpašić snažil tolik zabránit. V této chvíli zbývaly již jen měsíce do rozpoutání ozbrojeného konfliktu. V dubnu 1992, prvním měsíci války, poté došlo k vytvoření Aliance politických stran na obranu Bosny a Hercegoviny. Jejimi zakládajícími členy se kromě zbytku původní koalice, SDA a HDZ (*Hrvatska demokratska zajednica*), stalo i pět opozičních stran včetně MBO. Jedním z rozhodnutí této aliance byl i přenos pravomocí bosenského parlamentu na prezidenta republiky, jímž byl Alija Izetbegović. MBO tak prakticky ztratila jakýkoliv vliv na bosenskou i bosňáckou politiku a Adil Zulfikarpašić většinu tohoto času strávil v zahraničí v Curychu.³⁵

Po ukončení války se již Zulfikarpašić do politického života země nezapojil a veškerou svoji energii věnoval Bosňáckému institutu, který se rozhodl v roce 1998 přestěhovat z Curychu do Sarajeva. Ocenění jeho badatelské činnosti se mu dostalo v podobě několika uznání například od Akademie věd a umění Bosny a Hercegoviny.³⁶

Jeho role v tvorbě nekomunistické politiky Bosny a Hercegoviny bývá hodnocena rozporuplně. Nepochybně se jednalo o obrovskou autoritu, jež byla společně s jeho popularitou a všeobecnou známostí ostatními zakladateli SDA náležitě využita. Ovšem ve svých liberálních postojích zůstával často osamocen a otázkou zůstává, zda by jím téměř dojednaná historická dohoda měla reálně šanci na přežití. Faktem však zůstává, že byl jedinou významnější výjimkou mezi bosňáckými politiky, jež se postavila radikalizaci a náboženské fundamentalizaci politiky i společnosti. Volby v roce 1990 však probíhaly demokraticky, ale v atmosféře nepochopení a podezírání, které liberálním stranám politického konsenzu nepřála a Zulfikarpašićova strana je jednoznačně prohrála. S odstupem času se tedy zdá, že jedinou možností, jak v bosňácké politice zachovat významný liberální element, by bylo Zulfikarpašićovo setrvání v SDA v relativně významné pozici místopředsedy. Navíc by s jeho setrváním

³⁵ PEJANOVIĆ, M., *The Political Development of Bosnia and Herzegovina in the post-Dayton Period*, str. 64.

³⁶ Více o Bosňáckém institutu na jeho webových stránkách www.bosnjackiinstitut.org

ve straně zůstaly i ostatní liberální elementy. Vznik MBO však paradoxně nezpůsobil pluralizaci bosňácké politiky, ale nepomohl její homogenizaci a radikalizaci, která částečně přetrvala i do poválečných let.

3. Alija Izetbegović a vznik Strany demokratické akce

3.1. Osobnostní vývoj a Islámská deklarace

Nejdůležitější osobností bosňácké politiky vůbec byl bezesporu Alija Izetbegović (8.8.1925 – 19.10.2003), původní profesí právník a zanícený muslim. Pocházel z konzervativního náboženského prostředí severní Bosny a jeho výchova se podepsala i na jeho vstupu do organizace Mladí Muslimové (*Mladi muslimani*) ve 40. letech 20. století.

Tato organizace vzniklá za ustašovského Nezávislého státu Chorvatsko (*Nezavisna Država Hrvatska*) byla poté zpočátku tolerována i Titovým režimem. V této době si dala za cíl chránit mládež před ateismem komunistů a využívala k tomu aktivistů, jež vysvětlovali tradice islámu a korán a propagovali islámský způsob života. V roce 1946 však proběhl první ze soudů se členy Mladých muslimů. Byli obviněni z pokusu o převzetí moci v nově založeném s režimem konformním muslimském spolku *Preporod* (Obrození) a jedním z odsouzených byl i mladý Alija Izetbegović. Odešel od soudu s trestem odnětí svobody na tři roky.³⁷

Po odpykání trestu pracoval Izetbegović jako podnikový právník a ve volném čase se věnoval studiu islámské teologie a současných problémů muslimského světa. Výsledkem tohoto samostudia pak bylo sepsání ideologického spisu známého jako Islámská deklarace (*Islamska Deklaracija*) v roce 1970. Tento materiál byl o třináct let později zneužit policejními a soudními orgány Jugoslávie. Posloužil jako hlavní důkaz obžaloby v procesu s třinácti muslimy, kteří byli obviněni z organizování skupiny, jež měla mít za cíl přetvoření Bosny a Hercegoviny podle principů islámu. Mnoho

³⁷ HLADKÝ, L., *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, str. 230.

z obžalovaných bylo bývalými členy Mladých muslimů a posléze stálo za založením Strany demokratické akce.³⁸

Soudní proces byl jednoznačně zmanipulován a mnoho z předložených důkazů bylo překrouceno podle potřeb obžaloby. Nicméně fakt, že do okruhu čtenářů Islámské deklarace patřily stejné osoby, jako zakladatelé SDA a částečně i bývalí členové Mladých muslimů, je na zamyšlení. Profiluje se tak užší skupina nábožensky konzervativních myslitelů, kteří navíc v postkomunistické době díky auře disidentů získali věhlas, obdiv a respekt. Alija Izetbegović byl do procesu v roce 1983 veřejnosti naprosto neznámou postavou. Šest let strávených ve vězení z něj však udělalo „známého muslimského disidenta“ a umožnilo mu se postavit do čela obrozujícího se muslimského hnutí v Bosně a Hercegovině.³⁹ K pochopení jeho vnitřního přesvědčení a některých jeho politických kroků je však zapotřebí pochopit i jeho myšlenkové zázemí a tudíž analyzovat i samotnou Islámskou deklaraci.

Tento text je rozdělen do tří základních částí, v nichž se Izetbegović snažil vysvětlit své představy o obrodě a fungování islámského světa. I když se při procesu v roce 1983 při své obhajovací řeči snažil dokázat, že se jím sepsané myšlenky nevztahují na Jugoslávii, přesto Islámská deklarace poskytuje odraz smýšlení tohoto bosňáckého politika. Při své obhajobě Izetbegović mimo jiné kladl důraz na bod 16 kapitoly Islámský řád, kde je uvedeno: „*Islámské zřízení se může uskutečnit jen v zemích, kde muslimové tvoří většinu obyvatelstva...Nemuslimským menšinám, pod podmínkou, že budou loajální, je v islámském světě poskytována svoboda vyznání a veškerá ochrana.*“⁴⁰ Je pravdou, že v Jugoslávii muslimové většinu obyvatelstva netvořili, ale v samotné Bosně a Hercegovině byli podle sčítání obyvatelstva v roce 1991 nejpočetnějším etnikem s podílem 43,47%.⁴¹ Vzhledem k tomu, že se v textu Islámské deklarace nehovoří o nadpoloviční většině, získává tento text vzhledem k Bosně a Hercegovině na větší relevanci. Stejně tak podstatná je druhá věta citátu ve které se hovoří o vyžadované loajalitě nemuslimů, potenciálně křesťanských obyvatel Bosny a Hercegoviny, k islámskému zřízení.

Celkově je Islámská deklarace na první pohled dílem hluboce věřícího muslima, který si nedokáže představit život v jiné, než islámské společnosti podřízené

³⁸ Ibid., 230-231.

³⁹ Ibid., str. 235.

⁴⁰ IZETBEGOVIĆ, A., *Islámská deklarace: Jednotný program islamizace muslimů a muslimských národů*, dostupné na internetu na www.muslim-inform.cz, [6.5.2009].

⁴¹ Dnes je podíl Bosňáků odhadován na 51%.

islámskému řádu. Z textu je také patrná hluboká frustrace a nespokojenost se stavem islámského společenství, zejména s ohledem na postupující laicizaci a obdiv k západním životním i společenským ideálům. Jako řešení tohoto stavu Izetbegović nabízel „zavedení islámu do všech oblastí v osobním životě jednotlivce, v rodině i společnosti prostřednictvím obnovy islámského náboženského ducha a vytváření jednotného islámského společenství od Maroka po Indonésii.“⁴² Tímto fakticky horoval pro přestavbu společnosti podle muslimského náboženského vzoru a popíral právo jedince na svobodnou volbu (jiné náboženství, agnosticismus, ateismus). Obdobných vyjádření je v textu deklarační mnoho, například vyloučení třetí cesty pro muslimy, krom islámské obnovy nebo netečnosti a zaostávání. Také je zde vyzdvihován požadavek islámu na spojení víry, vědy, morálky, politiky, ideálů a zájmů. Zejména spojení víry, resp. náboženství, a politiky je v západním světě již od dob osvícenství nejen nežádoucí, ale přímo zakázané. Tento rozpor, a deklarační jich obsahuje více, je minimálně diskutabilním prvkem v následné životní epoše Izetbegoviće jako politika. Nikdy se totiž od deklarační nedistancoval, ani její text nemodifikoval, a na zásadách v ní obsažených celý život lpěl. Současně se však cítil Evropanem a prohlašoval se za demokrata. I v Islámské deklaraci hodnotil vytvoření Evropského hospodářského společenství jako nejkonstruktivnější událost evropských dějin 20. století a vítězství nad nacionalismy.⁴³ Tento osudový protiklad však měl v budoucnu obrovský dopad nejen na Izetbegoviće samotného, ale i na celou Bosnu a Hercegovinu.

Ve svém chápání islámu a společnosti byl Izetbegović značně konzervativní a modernisty a reformátory viděl jako největší nebezpečí. Zejména poukazoval na negativní projevy modernizace (korupce, mravní úpadek), resp. je předkládal jako projevy jediné. V tomto si pomohl i příměrem k Turecku. Tuto zemi chápal jako evropský rozvojový plagiát a demonstroval na ní, kam může vést sekularizace veřejného sektoru. Přímý předchůdce Turecka, islámská Osmanská říše, patřila naopak podle Izetbegoviće k vládcům světa. Modernizace muslimského světa vedená pod hesly laicizace politického a společenského života byla podle jeho chápání pro islám na rozdíl od křesťanství a západního světa nepřírodným procesem. Byl tudíž oproti Zulfikarpašićovi zarytým odpůrcem konceptu víry jako soukromé záležitosti, jež do veřejného života a hlavně do politiky nepatří.

⁴² Tato kapitola čerpá převážně z textu Islámské deklarace zveřejněné na internetu. Pokud jsou informace čerpány odjinud, mají přiřazenou vlastní citaci.

⁴³ IZETBEGOVIĆ, A., *Islámská deklarace, část Problémy islámského zřízení v současnosti*.

Politické i morální úspěchy či neúspěchy islámského světa viděl Izetbegović jako odraz přijímání islámu a jeho uskutečňování v životě. Oslabení vlivu islámu bylo tudíž podle tohoto chápání vždy doprovázeno degradací lidí a společenských a politických institucí. Naopak každé posílení a vzestup muslimů bylo podmíněno uplatňováním Koránu v praxi. Toto uplatňování pak znamenalo „*nařízení o boji, připravenosti a osobních a materiálních obětech*.“⁴⁴ Řešení pro neutěšený stav islámského světa poté viděl v nastolení islámského řádu prostřednictvím práce nově vytvořené a soustředěné islámské inteligence.

Vysvětlení pojmu islámský řád pak v deklaraci věnoval stejnojmenný oddíl. Nejstručněji lze tento termín vyjádřit jako „*jednotu víry a zákona, výchovy a síly, ideálů a zájmů, duchovního společenství a státu, dobrovolnosti a donucení*.“⁴⁵ Detailnější vysvětlení lze podat jako přesvědčení o exkluzivním spojení islámských náboženských a politických hnutí. Muslimové podle Izetbegoviće totiž pro své přežití musí vytvářet společné prostředí, společenství a řád, tj. musí měnit svět, nebo budou sami změněni. Proto není možné mírové soužití mezi islámem jako náboženstvím a neislámskými společenskými a politickými institucemi. „*Islám si osobuje právo sám řídit svůj svět, a tím jasně vylučuje právo a možnost účasti jakékoliv cizí ideologie ve své oblasti. Laický princip tedy není přípustný a stát by měl ztělesňovat a podporovat náboženskou morální koncepci*.“⁴⁶

Pro realizování těchto ideálů bylo tudíž podle Izetbegoviće nezbytné, aby výchova národa prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků (tisk, rádio, televize a film) byla svěřena lidem, jejichž islámská morální a intelektuální autorita je nesporná. Potvrzení této teze je v textu deklarace ještě umocněno varováním před možnostmi zhoubného působení protichůdných informací přicházejících z mešity a televize. Navíc tuto realizaci chápal Izetbegović jako vrcholný akt demokracie, neboť se mělo jednat o uskutečnění přání muslimských národů i jednotlivců.

Vytvoření islámského řádu je však podle deklarace možné pouze v islámském zřízení, tj. v jednotě náboženství a společensko-politického systému. K vytvoření takového zřízení je však primárně nutná náboženská obroda, neboli „*islamizace lidí, kteří si říkají muslimové, nebo kterým tak ostatní obvykle říkají*. *Výchozím bodem této islamizace je pevná víra v Boha a přísné a upřímné praktikování náboženských a*

⁴⁴ Ibid., část *Zaostalost muslimských národů*.

⁴⁵ Ibid., část *Islámský řád*.

⁴⁶ Ibid.

*morálních norem ze strany muslimů.*⁴⁷ Opětovně je tedy v textu spisu popřeno právo jednotlivce na svobodnou volbu v otázce víry a náboženství. Text však zachází ještě dál. Legitimizuje a přímo vyzývá k násilnému převzetí neislámské vlády islámským hnutím, pokud je morálně a početně silné. Toto hnutí je pak striktně odlišováno od politických stran západního typu, naopak je podtrhována jeho základna v islámské ideologii a morálních a ideových kritériích.

Tento stručný přehled Izetbegovićových myšlenek byl předložen ve snaze vysvětlit pojetí politiky a veřejného i soukromého života nejvýznamnějšího bosňáckého státníka konce 20. století. Byl to právě on a jeho spolupracovníci okolo Islámské deklarace, kteří se na více než desetiletí stali nejpodstatnějšími, a ve válečném období také jedinými představiteli bosňácké politiky. Základními komponenty jejich přesvědčení byla tedy podle deklarace nedělitelnost politiky a náboženství, nutnost islamizace sekulárních (bosenských) muslimů i sdělovacích prostředků a částečná legitimizace použití síly v tomto procesu. I když byly jejich konkrétní kroky často omezeny nutností kompromisu (za války vůči Západu, poté vůči politickým a etnickým oponentům, resp. vůči Úřadu vysokého představitele OSN), jejich vnitřní přesvědčení zřejmě odpovídalo výše uvedenému. Že se nejedná o liché závěry potvrzuje i výňatek z obhajovací řeči Aliji Izetbegoviće ze závěru procesu v Sarajevu v srpnu 1983:

„Byl jsem muslim a také jím zůstanu. Cítil jsem se být bojovníkem za věc islámu ve světě a budu se jím cítit do konce života. Protože islám je pro mě synonymem všeho, co je krásné a vznešené, je to jméno pro příslib nebo naději na lepší budoucnost muslimských národů, pro jejich důstojný a svobodný život, jedním slovem pro všechno, za co podle mého přesvědčení stálo žít.“⁴⁸

3.2. Vznik SDA

Obžalovaní z procesu z roku 1983 včetně Aliji Izetbegoviće byli propuštěni na svobodu v říjnu 1988 během kampaně amnestie pro odsouzené za verbální delikty. Do jejich politické aktivizace, která vyvrcholila v březnu 1990 registrací Strany demokratické akce, zbývalo ještě 17 měsíců. Myšlenka založení strany krystalizovala

⁴⁷ Ibid., část *Problémy islámského zřízení v současnosti*.

⁴⁸ *Obhajovací řeč Aliji Izetbegoviće*, dostupné na internetu na www.muslim-inform.cz, [6.5.2009].

právě v tomto období a existují tři známé teorie, kde rozhodnutí o založení strany vzniklo. Podle první z nich to bylo na podzim 1989 v prostorách záhřebské mešity, podle jiné v Curychu u Adila Zulfikarpašiće a podle poslední v Sarajevu poblíž hotelu Holliday Inn. Všechny teorie se ale shodují v tom, že se rozhodnutí o založení bosňácké politické strany již jako nejpodstatnější osobnost zúčastnil Alija Izetbegović.⁴⁹

Problematickým se zpočátku ovšem jeví samotné pojmenování strany. Podle některých názorů stojí za zvolením neutrálního názvu Strana demokratické akce republikové zákony, které nedovolovaly ustavovat strany na národnostním a náboženském základě.⁵⁰ Ovšem již v březnu 1990, tedy v době zakládání SDA, Ústavní soud Bosny a Hercegoviny jednohlasně rozhodl o neústavnosti takových zákonů a dal tak zakládání národnostních a náboženských stran zelenou.⁵¹ Volba neutrálního názvu tedy vypadá spíše jako výsledek kompromisu mezi Izetbegovićem a Zulfikarpašićem, jak bylo uvedeno v předešlé kapitole.

Ustavující sjezd strany se konal v květnu 1990 v sarajevském hotelu Holliday Inn. Předsedou strany byl zvolen Alija Izetbegović, mezi třemi místopředsedy byl i Adil Zulfikarpašić a zbývající členové vedení strany byli vybráni podle teritoriálního klíče a představovali jugoslávské regiony se silným bosňáckým zastoupením od Záhřebu po Sandžak. Kromě Omera Behmena a Džemuladina Latiće nezískal v předsednictvu žádnou funkci nikdo z Izetbegovićových kolegů z prostředí Mladých muslimů a Islámské deklarace.⁵² Toto byla ovšem pouze venkovní fasáda strany určená pro novináře a veřejnost. Organizačním sekretářem strany se však stal Hasan Čengić, mladý náboženský radikál, taktéž odsouzený v procesu z roku 1983. Byl to on, kdo byl v každodenním kontaktu s opštinskými výbory strany a kdo rozhodoval o složení vedení místních buněk. Během prvních měsíců organizace strany se mu podařilo pomocí jmenování přátel a členů rodiny vytvořit strukturu, kterou měl plně pod svou kontrolou, resp. která byla pod plnou kontrolou jeho mentora, předsedy strany Izetbegoviće.⁵³

Na předvolebních shromážděních SDA se také příliš neobjevovali muslimští intelektuálové z procesu z roku 1983, nebo se objevovali, ale v nejmenší možné míře. Naopak uznávané a populární osobnosti bosenských muslimů, jako Zulfikarpašić nebo

⁴⁹ DELALIĆ, M., Da li je odluka o formiranju SDA donesena u Zagrebu ili Cirihi?! In: *Slobodna Bosna*, 27.1.2000, 31-32.

⁵⁰ HLADKÝ, L., *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, str. 243.

⁵¹ DELALIĆ, M., Da li je odluka o formiranju SDA donesena u Zagrebu ili Cirihi?!, str. 31.

⁵² Ibid., str. 33.

⁵³ Ibid., str. 32.

Fikret Abdić⁵⁴, byly využity k masovému náboru členské základny a později byly odstraněny. Jádro muslimských intelektuálů získalo významné funkce ve straně až rok po volbách v listopadu 1991 a poté začalo budování muslimských národních institucí, v první řadě tisku a televize, přesně podle ducha Islámské deklarace.⁵⁵

Volby ovšem SDA absolvovala ještě s Fikretem Abdićem a s předsednictvem, jež nebylo monolitické a jež sice akceptovalo Izetbegoviće jako předsedu strany, avšak nevidělo v něm neomylného otce národa. Při volbách prezidenta Socialistické republiky Bosna a Hercegovina (probíhaly vzápětí po volbách do parlamentu), kterým měl být podle předvolební dohody etnických stran Bosňák, dokonce více hlasů než Izetbegović získal nesmírně populární Abdić. Ten však tento post předsedovi strany přenechal. Za jeden z možných důvodů pro tento krok je uváděna politická dohoda, podle níž za přepuštění prezidentského úřadu Izetbegovićovi dosadil Abdić do křesla ministerstva vnitra republiky svého člověka, který mu měl „pomáhat“ s problémy firmy Agrokomerc, jíž Abdić šéfoval.⁵⁶

Vícenázorová SDA zůstala však pouze do prvního kongresu strany, který se konal v listopadu 1991. V této době již naplno probíhaly spory mezi předsedou strany a prezidentem Izetbegovićem a Fikretem Abdićem. Ten se cítil odstaven poté, co SDA, jak sám tvrdil, vyhrál volby a tím umožnil nárůst Izetbegovićových ambicí a jeho touhy po moci. Toto tvrzení bylo víceméně potvrzeno na stranickém kongresu, kde Izetbegović prosadil kompletní výměnu vedení strany a do čela se dostali jeho staří spolupracovníci z Mladých muslimů a ze soudního procesu v roce 1983. Místopředsedou strany zde byl zvolen Omer Behmen a ve výkonném výboru zasedli další čtyři ze zbývajících jedenácti spoluobžalovaných z roku 1983 včetně Hasana Čengiće. Tímto vystoupili ze stínu, do něhož se uchýlili během předvolební kampaně a fakticky tak završili kontinuitu trvající od čtyřicátých let a zformování náboženské skupiny Mladí muslimové, přes soud v roce 1983 až po vytvoření Strany demokratické akce.⁵⁷

⁵⁴ Více o osobě Fikreta Abdiće v kapitole „Bosňácký stranický systém“.

⁵⁵ DELALIĆ, M., Zulfikarpašić je Abdiću nudio 200 miliona dolara za „Agrokomerc“ ako napusti SDA tvrdeći da Izetbegović vodi Bošnjake u nestanak!, In: *Slobodna Bosna*, 3.2.2000, 24-25.

⁵⁶ DELALIĆ, M., Nakon što se oslobodio Zulfikarpašića i Abdića, Alija Izetbegović je na kongresu '91. stranku potpuno privatizirao!, In: *Slobodna Bosna*, 17.2.2000, 63-64.

⁵⁷ Ibid., str. 66.

4. Konkrétní příklady islamizace politiky a společnosti

4.1. Zahraniční islámská pomoc

Zejména ve válečném období byla Bosna a Hercegovina, resp. její muslimské obyvatelstvo vystaveny mnoha islamizačním tlakům. Jejich škála sahala od násilných a donucovacích prostředků až po prostředky motivační, např. za účelem získání zaměstnání. Původci těchto tlaků byli v naprosté většině případů domácí političtí a náboženští radikálové (jejich spojitost byla dostatečně prokázána v předešlých kapitolách), zejména pak skupina okolo Aliji Izetbegoviće, Mladých muslimů a Islámské deklarace. Motivace těchto kroků byla různorodá, avšak během občanské války byla spíše prostředkem pro mobilizaci národa k obraně. Ve válečném období také mohla skupina radikálů více spoléhat na zahraniční pomoc islámských zemí, ať již prostřednictvím svatých bojovníků a s nimi přicházejících duchovních, či prostřednictvím peněz, které nebyly využity pouze na válečné účely, ale také na propagaci islámu, stavbu náboženských škol či školení vlastních kádrů.

Během válečných let oficiální muslimské vedení země, tj. Strana demokratické akce, hojně rozvíjelo tyto kontakty s islámskými zeměmi a importovalo z nich vše od ideologií po výzbroj a výstroj. První navazování styků však probíhalo již od založení SDA a i ve fázi, kdy měly liberální proudy ve straně ještě své slovo. Bylo to hlavně díky známostem jednotlivých čelních představitelů. Hasan Čengić měl kupříkladu výborné kontakty v Saúdské Arábii a využil je při získávání peněz, jež potřeboval při organizaci vznikající strany a získávání pracovních prostor. Po vítězství ve volbách zase předseda Izetbegović počátkem roku 1991 odjel do Íránu a na schůzce s nejvyššími představiteli země mu byla slíbena pomoc pro bosenské muslimy. Doslova mu bylo sděleno, že státní rozpočet Íránu bude nyní kalkulován tak, jako by země měla o dva miliony obyvatel více než dosud. SDA a zejména Izetbegovićovi se tak podařilo využívat více zdrojů z islámského světa a navíc dokázal lavírovat mezi zeměmi, jež se navzájem považovaly za odpadlíky od pravého výkladu islámu (ší'itský Írán vs. wahhábistická Saúdská Arábie).⁵⁸

⁵⁸ Kol. autorů, Najvažnije političke i kadrovske odluke među Bošnjacima donose se izvan SDA: Na sijelima, tekijama, džamijama i „bakijama“, In: *Slobodna Bosna*, 30.3.2000, str. 16.

V procesu získávání peněz pro SDA a během války i získávání dobrovolníků z islámského světa sehrály důležitou roli i tzv. „humanitární“ islámské organizace. Jednou z nejvýznamnějších byla TWRA (*Third World Relief Agency*, Agentura pro pomoc třetímu světu), s jejímž zakladatelem se Izetbegović prokazatelně znal již během procesu v roce 1983.⁵⁹ Samotná agentura byla založena v roce 1987 s prvotním cílem podpory renesance islámu ve východní Evropě a tehdejším Sovětském svazu. Když však začala v Bosně a Hercegovině válka, TWRA se začala soustředit na získávání peněz pro bosenské muslimy. Propojení s SDA dokonce zašlo tak daleko, že členy Správního odboru agentury a blízkými spolupracovníky se stali Hasan Čengić a další dva spoluobžalovaní z procesu roku 1983 i několik členů rodiny Aliji Izetbegoviće. Agentuře se do jejího zákazu rakouskými úřady v roce 1995 pro podporu terorismu podařilo pro SDA získat na 350 milionů dolarů zejména z Íránu, Malajsie, Pákistánu, Saúdské Arábie a Súdánu.⁶⁰

Co se týče zahraničních svatých bojovníků, mudžahedínů, ti byli nejprve po svém příjezdu zapojeni do staveb cest a strategických zařízení. V srpnu 1993 došlo konečně k jejich organizování do vojenské jednotky. Ze zhruba 750 mudžahedínů byla rozhodnutím vrchního velitele Armády Bosny a Hercegoviny Rasima Deliće vytvořena divize *El Mudžahid*, která byla volně přiřčena k jednotkám regulární armády rozmístěným ve střední Bosně v okolí měst Travnik a Zenica. Velitelem jednotky, která proslula svou krutostí vůči příslušníkům jiných etnik i liberálněji smýšlejícím muslimům, se stal svatý bojovník alžírského původu.⁶¹ Celkem se v Bosně objevilo odhadem na tři tisíce zahraničních islámských bojovníků, z nichž řada získala bosenské občanství, oženila se s místními ženami a usadila se zejména v etnicky vyčištěných vesnicích v horách střední Bosny. Tyto pro Bosnu atypické enklávy radikálního islámu byly částečně zlikvidovány až pod mezinárodním nátlakem v lednu 2008, kdy Komise pro revizi rozhodnutí o naturalizaci cizích státních příslušníků v Bosně a Hercegovině odejmula 661 osobám státní občanství získané od 6. dubna 1992 do prosince 1995. Občanství bylo nejčastěji odejmuto osobám původem z Turecka, Egypta, Súdánu a Alžírsko a až na dalších místech byly Rusko a Ukrajina.⁶²

⁵⁹ Zakladatelem TWRA byl súdánský občan Fatih El-Hasanein, který v sedmdesátých letech studoval Lékařskou fakultu v Bělehradu. Během války agentura působila hlavně ze svých kanceláří ve Vídni a Záhřebu.

⁶⁰ Kol. autorů, *Najvažnije političke i kadrovske odluke među Bošnjacima* donose se izvan SDA, str. 18.

⁶¹ DELISO, CH., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, Westport, Praeger Security International, 2007, str. 9.

⁶² *Občanství odejmuto 661 osobám*, 26.1.2008, dostupné na internetu na www.bosna.cz, [13.5.2009].

4.2. Domácí islamizační trendy

Nejen na mezinárodní islámské scéně byla SDA aktivní, ale dařilo se jí i islamizovat společnost, resp. ji k tomu nátlakovými kroky nutit. Například Omer Behmen byl vybrán za mentora vakufu⁶³ Gazi Husref-begovy mešity v centru Sarajeva. Tím se stal faktickým vládcem Starého sarajevského města, neboť nakládáním s majetkem vakufu ovlivňoval rozdělování pracovních prostor a svévolně přiděloval a odnímal pronájmy firem, vždy s ohledem na stranickou a náboženskou loajalitu.⁶⁴

Dalším obdobným zajímavým příkladem bylo opětovné založení sarajevského pohřebního spolku Bakije, který si dal za cíl obnovu pohřbívání muslimů podle předpisů a tradic islámu. Mezi jeho členy se rychle etablovala víceméně celá bosňácká politická, náboženská, ekonomická, sportovní a kulturní elita. Patřili sem například předseda fotbalového svazu, starosta a guvernér Sarajeva, ředitelka RTV BiH (*Radio-televizija Bosne i Hercegovine*) a po válce i federální ombudsman či šéf policie kantonu Sarajevo. Mezi významné členy spolku patřil i Izetbegovićův syn Bakir a jeho prostřednictvím tak mohl mít předseda SDA kontrolu a vliv v širokém spektru veřejných institucí.⁶⁵

Do počátku války v dubnu 1992 však SDA ještě neměla plnou kontrolu nad státní správou a úřednictvem. Jednak se musela alespoň nominálně dělit o moc s etnickými stranami Chorvatů a Srbů a také byl státní aparát a vedení státních firem stále v rukou „komunistického“ úřednictva. Po propuknutí konfliktu tedy SDA přesunula mnoho pravomocí z dezorganizovaného státního aparátu na paralelní stranické struktury a efektivně tak monopolizovala svoji moc. Navíc od roku 1993 strana začala dosazovat svoje lidi i do vyšších úřednických míst a pojišťovala si tak svoje pozice. Díky výše uvedeným kontaktům, které umožnily přísun peněz, zbraní a posléze i „svatých bojovníků“, strana získala zejména kontrolu nad vznikajícími ozbrojenými silami země. Pomocí dosazování svých lidí také vytvořila důležitou protiváhu muslimskému důstojnickému sboru, jenž byl zděděn po Jugoslávské lidové armádě a jenž byl ve značné míře ovlivněn laickou komunistickou ideologií. Navíc

⁶³ Vakuf neboli waqf je systém muslimské charitativní činnosti, jež je založena na dobrovolnosti a darování osobního majetku pro službu islámu, resp. islámské společnosti.

⁶⁴ Kol. autorů, *Najvažnije političke i kadrovske odluke među Bošnjacima donose se izvan SDA*, str. 16.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 17.

strana přímo financovala tzv. Muslimské brigády (*Muslimanske brigade*), které se objevily paralelně s regulárními armádními jednotkami.⁶⁶

Novou taktikou SDA byl také nábor stávajícího postkomunistického úřednictva, důstojníků a ředitelů státních podniků do strany. Cílem SDA nebyla vnitřní liberalizace a návrat k pluralitě názorů, ale zisk zkušeného manažerského jádra a dokončení stranické monopolizace státní správy. Průběh tohoto náboru byl vždy stejný, vytipovaný kandidát na členství v SDA si mohl vybrat, zda do strany vstoupí, nebo přijde o svoji pozici. Tím se straně podařilo značně konsolidovat svoji pozici a současně nebyla ohrožena politika konzervativního náboženského vedení.⁶⁷

V otázce ideologického pojetí občanské války SDA také využila náboženské interpretace. Oběti z řad muslimů byly nazývány jako *šehidi*, neboli mučedníci víry. Chorvatské a srbské útoky byly zase přirovnávány k novým křížovým výpravám. Při generálním štábu Armády Bosny a Hercegoviny bylo zřízeno Oddělení pro morálku, z nějž přicházely pokyny k velitelům, jako např. příkaz k aktivnímu vytváření prostor a prostředí k plnění náboženských povinností členů jejich jednotek.⁶⁸

Do válečné situace se také přímo snažili zasahovat představitelé náboženské muslimské obce plně kontrolovaní stranou. Již počátkem války v roce 1992 například v listu Islámského náboženského společenství Bosny a Hercegoviny *Preporod* (Obrození) vyšel článek s názvem „Krátké poučky našim bojovníkům“ s podtitulem „U nás není strachu...“. V tomto textu lze mezi poučkami najít rady jako „*do boje jděte s plnou důvěrou v Alláha, když přežijete, budete gazije⁶⁹, když zemřete, budete šehidi. Pokud učiníte jinak, nebudete ani jedno, ani druhé, ale zajisté budete pokořeni. Pokud možno, jděte do boje po rituální koupeli a povinně s Božím jménem v srdci a na rtech. Nikdy nevyrážejte po poluci nebo po manželském poměru, protože taková situace může přinést smůlu jednotlivci i jeho druhům. Při útoku na nepřitele nebo při boji s ním odříkávejte tekbir (tj. *Alahu akber*) a pokud možno s sebou mějte Korán.*“ Text je zakončen provoláním o boji na straně pravdy a Boží cesty a slibem, že pokud budou bojovníci dodržovat uvedené poučky, je Boží pomoc garantována.⁷⁰

Ještě silnější slova namířená vůči celé společnosti zveřejnil v září 1993 tuzlanský časopis *Zmaj od Bosne*. Jejich autorem byl předseda místní organizace SDA a

⁶⁶ BOUGAREL, X., *Bosnian Islam since 1990: Cultural Identity or Political Ideology?*, 4-5.

⁶⁷ Ibid., str. 6.

⁶⁸ Ibid., str. 10.

⁶⁹ Výraz pro islámské bojovníky v raném období expanze Osmanské říše. Jednalo se o turecké výzvědné předvoje, které pronikaly do křesťanských oblastí byzantské Anatólie.

⁷⁰ ЈАЊИЋ, Ј., Упутства за цихад, In: *НИИ*, 19.6.1992, str. 25.

budoucí mluvčí strany Adnan Jahić. Ten se ostře vymezil proti sekulární a levicové části bosňácké populace. Obvinil tuto skupinu, že jejich liberální proevropské propagandě rozumí každé malé dítě a ví, že je to pouze přestrojená náhražka jejich filosofie nevázaného a neukojitelného uspokojení nutkání a tužeb. Také protinacionalistickou politiku nazval maskou, za níž její příznivci skrývají svoji hanbu ze to, že jsou muslimové. Její stoupence také nazval protivníky Bosny a bosenských muslimů, neboť nesouhlasili s úplnou a důslednou nacionalizací a s vytvořením bosenskomuslimského státního prostoru založeného na pravých islámských etických a civilizačních hodnotách. Naopak bojovníky za přežití a dlouhodobé cíle muslimů viděl jako ty, na jejichž straně je tvorba historie, pravda a spravedlnost.

Tyto dlouhodobé cíle pak měly být realizovány po válce, kdy by na území kontrolovaném bosňáckou armádou vznikl muslimský stát. Tento stát by byl národním státem Bosňáků, zatímco ostatní etnické skupiny by měly všechna občanská práva etnických menšin podle mezinárodních konvencí. Stát by měl ovšem muslimskou ideologii, byl by založen na islámu, islámských náboženských, právních, etických a sociálních principech a také na prvcích západního původu, jež ovšem islámu neodporují. Všem občanům by také byla garantována rovnost před zákonem, ovšem úroveň osobní prosperity by kromě iniciativy zvláště závisela na stupni přijetí a vymáhání principů a ducha muslimské ideologie. Lidé, kteří by prokázali, že jsou pravými muslimy, uvědomělými vlastenci a dobrými věřícími by měli přirozeně větší společenská privilegia (předsedové, ředitelé podniků, preferenční přístup ke vzdělání) než ti, kdo by setrvali v opozici a podporovali by levicovou politiku. Státní muslimská ideologie by neměla být nikomu vnucována, ale (přesně v duchu Islámské deklarace) náplň hlavního vysílacího času v rádiu a televizi, programy v kinech a na kulturních akcích by měly mít morálně vzdělávací a národně prospěšný obsah. Postupným cílem těchto kroků by pak bylo zrušení duality mezi duchovním a světským, náboženským a politickým, což mělo být na bosenské muslimy uvaleno proti jejich vůli sekularizovanou křesťanskou Evropou a zvláště socialistickou Jugoslávií.⁷¹

Tiskový orgán SDA toto prohlášení nazval nezralým, zřejmě z obavy z reakcí Západu, nicméně faktem zůstávalo, že jakýkoli postup ve straně či státním aparátu a politická a vojenská kariéra byly při popírání a odmítání konzervativní politické a náboženské ideologie SDA nemožnými. Sekulární a liberální část Bosňáků tak musela

⁷¹ Cit. dle JAHIĆ, A., Virtuous Muslim State, In: *Front Slobode*, 23.8.1996, dostupné na internetu na www.ex-yupress.com, [10.5.2009].

přehlížet například výstavbu modliteben ve veřejných vzdělávacích institucích a často se dokonce musela podvolovat tlaku konzervativních kruhů. Humanitární pomoc byla například často distribuována pouze pod podmínkou, že ženy budou chodit zahaleny, muži se budou účastnit hlavních modliteb a náboženských obřadů a školení a dětem budou dávana muslimská křestní jména.⁷²

Kromě těchto příkladů se mezi Bosňáky a zejména mezi věřícími a praktikujícími členy jejich společenství začala rozmáhat až fanatická pověrčivost. Přestože je většina bosenských muslimů sunnity, začal během války mezi duchovními kolovat příběh vycházející z ší'itské tradice dvanácti imámů jako právoplatných Mohamedových nástupců. Alija Izetbegović byl v těchto kruzích často nazýván třináctým imámem, jež byl seslán přímo Bohem a jehož posláním je návrat muslimů na správnou cestu. Jiným příkladem této fanatické zaslepenosti bylo přesvědčení často kázané v mešitách, že bosensští muslimové spasili islámský svět, neboť se za jeho záchranu obětovali a současně odhalili jeho nepřátele na Západě.⁷³

4.3. Aktivizace západní diplomacie

Od roku 1994 je však možné v bosňácké politice stále častěji nacházet umírněnější a liberálnější tendence. Jednoznačně to lze přičíst aktivizaci politiky Spojených států, které do bosenské války v té době vstupovaly. Mezi motivace americké administrativy lze počítat hlavně obavu z úplné destabilizace západobalkánského prostoru, neboť Evropská unie si s tímto problémem neuměla efektivně poradit. USA a jejich prostřednictvím i NATO se tedy do konfliktu začaly aktivně zapojovat. Nelze si myslet, že Spojené státy vedly nějaké spasitelské mírotvorné myšlenky, s největší pravděpodobností zde šlo o tradiční boj o sféry vlivu. Rusko se v tomto prostoru tradičně mohlo spolehnout na srbské pravoslavné spojence, Chorvatsko mělo, opět díky historické zkušenosti, vazby hlavně na Německo a tedy i na Evropskou unii a u poslední složky konfliktu, Bosňáků reálně hrozilo, že po čtyři roky trvající islamizační tendence v budoucnu znemožní Spojeným státům získání spojence na strategicky významném území bývalé Jugoslávie. Navíc i u amerických představitelů

⁷² BOUGAREL, X., *Bosnian Islam since 1990: Cultural Identity or Political Ideology?*, 13-14.

⁷³ ZULFIKARPAŠIĆ, A., *The Bosniak*, str. 161.

hrál svoji roli strach z vytvoření islámského, velmi pravděpodobně radikálního státu téměř na spojenecké hranici s Evropskou unií.

Výsledky aktivizace americké politiky začaly brzy přinášet výsledky. V březnu 1994 došlo k ukončení bosňácko-chorvatského ozbrojeného konfliktu podepsáním Washingtonské smlouvy, která vytvořila Federaci Bosny a Hercegoviny složenou z deseti kantonů.⁷⁴ Tento útvar existuje jako entita státu Bosna a Hercegovina v pozměněných administrativních hranicích dodnes. Bosňáčtí představitelé se tímto dostali prakticky pod tlak vedený ze dvou stran. V zahraniční politice a zahraniční pomoci začaly Spojené státy postupně nahrazovat roli islámských zemí, avšak z toho vyplývala i podmínka změny kurzu bosňácké politiky. V této situaci se zlepšilo i postavení Evropské unie, která během následujících dvou let vystřídala v roli bosňáckých patronů USA a zejména díky finanční pomoci a příslibu budoucí integrace Bosny a Hercegoviny do EU ztelně oslabovala význam islámských zemí jako zahraničněpolitických partnerů země. Během války však bylo bezprostředním výsledkem ukončení bosňácko-chorvatského konfliktu znovuotevření zbrojních kanálů z islámských zemí přes Záhřeb. Administrativa Billa Clintona to tiše přecházela, protože oficiálně zastávala stanovisko Rady bezpečnosti OSN o zbrojním embargu na území bývalé Jugoslávie. V ideologické oblasti a na poli diplomacie však USA konkurenci nepřipouštěli.⁷⁵

Tento vnější tlak byl po podepsání mírové smlouvy v Daytonu v prosinci 1995 institucionalizován Úřadem vysokého představitele OSN, jenž byl fakticky protektorem Bosny a Hercegoviny s téměř neomezenými pravomocemi zásahů do vnitřních a tím pádem i částečně vnějších záležitostí země. Od roku 1994 tak byli bosňáčtí představitelé postupně prostřednictvím USA, EU a OSN přinuceni k opouštění radikálně islamizačního kurzu ve prospěch západního směřování.

Druhým prostředkem eliminace vlivu náboženství v politice bylo vytvoření zmíněné Federace Bosny a Hercegoviny. SDA tak ztratila faktický monopol na státní správu a armádu a v zájmu přežití země ve stávajících mezinárodních hranicích⁷⁶ musela mírnit svoji rétoriku i reálnou politiku. Dalším podstatným faktorem byla i unavenost obyvatelstva i jeho představitelů z války, která rezultovala v opouštění

⁷⁴ Jedním z nejhlásitějších oponentů tohoto spojení byl radikál Hasan Čengić.

⁷⁵ BUTUROVIĆ, A., Posjetu Alispahića i Ugljena Iranu organizirao je 1994. Hasan Čengić; Clinton je prešutno odobravao dolazak iranskog oružja u BiH, In: *Slobodna Bosna*, 18.4.2002, str. 8.

⁷⁶ Právě angažovanost bosenských Chorvatů a zejména Spojenými státy nově vyzbrojené a vycvičené armády sousedního Chorvatska přispěla ke změně poměru sil na bojišti ve prospěch nové koalice a v důsledku dovedla bosenské Srby k mírovým jednáním v Daytonu.

radikálních sloganů a projevů. Postupná vidina konce války a realizace míru koncem roku 1995 přivedla představitele všech stran konfliktu, Bosňáky nevyjímaje, k novým otázkám a problémům, jako například budování institucí nové konfederace, obnovy infrastruktury, demilitarizace obyvatelstva atd. atd.

Symbolickým pro tento trend se stala kauza posledního válečného ministra vnitra a jednoho z členů nejužšího vedení SDA Bakira Alispahiće. V dubnu 2002 na něj bylo podáno Federálním ministerstvem vnitra trestní oznámení. Obvinění sahala od terorismu, špionáže a nedovoleného držení zbraní a výbušnin po falšování dokladů.⁷⁷ Jádrem problému se stala existence tajného výcvikového střediska Pogorelica u Fojnice v horách střední Bosny. Alispahić totiž po svém jmenování zřídil tajnou službu AID (*Agencija za istraživanje i dokumentaciju*) a její příslušníci na podzim 1995 obsadili lokalitu Pogorelica.⁷⁸ Zde probíhal výcvik bosňáckých vojenských a policejních sil pod vedením zahraničních, zejména íránských instruktorů. Existence takových táborů byla Daytonskou mírovou smlouvou zakázána, avšak Alispahić Pogorelicu zavřít nenařídil a tak tajně fungovala dál. V únoru 1996 však američtí příslušníci jednotek IFOR tábor obsadili, zatknuli dvacet podezřelých, z toho pět íránských občanů, a zajistili dokumenty, zbraně, munici, technické, vzdělávací a výchovné materiály. Následně byl americkou administrativou vznesen požadavek na odstavení Alispahiće z funkce, neboť tábor fungoval v přísném utajení a o jeho existenci věděly pouze špičky republikového ministerstva vnitra.⁷⁹

Izetbegovićovi se příliš nechtělo do odvolání jednoho ze svých nejoddanějších spolupracovníků, avšak Washington byl neúprosný. Pohrozil zastavením programu Výzbroj a výstroj pro federální armádu i odepřením další finanční pomoci na projekty obnovy infrastruktury, pokud nebudou Alispahić a nově i ministr obrany Hasan Čengić odvoláni. Tehdejší ministerský předseda federální vlády Hasan Muratović později vzpomínal, že byli bosňáčtí představitelé pod nevídaným tlakem a tehdy se pravděpodobně rozhodovalo o tom, kterým směrem se bosňácký národ a potažmo celá země vydá, zda převáží americký, či íránský vliv. Počátkem března 1996 však byli oba

⁷⁷ AVDIĆ, S., Suđenje Alispahiću, Ljevakoviću i Mujezinoviću otrit će ko je ubio Ugljena, pokušao ubiti Papu i Fikreta Abdića!, In: *Slobodna Bosna*, 18.4.2002, str. 5.

⁷⁸ BUTUROVIĆ, A., Posjetu Alispahića i Ugljena Iranu organizirao je 1994. Hasan Čengić, str. 9.

⁷⁹ AVDIĆ, S., Suđenje Alispahiću, Ljevakoviću i Mujezinoviću otrit će ko je ubio Ugljena, pokušao ubiti Papu i Fikreta Abdića!, str. 6.

ministři odvoláni a Írán se posléze rozhodl s podporou bosenských muslimů a jejich představitelů, zejména s na obě strany hrajícím Izetbegovićem, skončit.⁸⁰

Navíc v roce 2001 došlo k zákazu zhruba dvanácti „humanitárních“ organizací původem ze Saúdské Arábie, což značně ochladilo vzájemné vztahy obou zemí. Poslední zemí, která má převahu muslimského obyvatelstva a jejíž vliv je v Bosně a Hercegovině stále patrný je Turecko, které však i kvůli podstatě své státnosti představuje nejmenší hrozbu podpory islamizace. Navíc tato země podporuje sekulární vzdělávání prostřednictvím financování staveb škol i univerzit a dalších institucí.⁸¹

Problematika radikálního islámu a jeho šíření na bosenském prostoru však jeho eliminací z vysoké politiky nezmizela. Spíše došlo k jejímu přesunutí do nižších pater pomyslné společenské pyramidy. Před politickou reprezentací Bosňáků byly položeny nové úkoly, avšak společnost byla po skončení války postavena tváří v tvář nelítostné realitě zničené země, nezaměstnanosti, nefungující správy a přetrvávajících meziethnických tenzí. V těchto situacích se mnoho lidí nedokáže smířit s realitou nového začátku a bolestivé obnovy ztracených životních jistot. Kromě alkoholu či jiných prostředků zapomnění se proto mnozí obrací k duchovnu a víře. Problémem tedy zůstává působnost islámských „humanitárních“ organizací, jejichž pouhým zákazem se nedá vše vyřešit, neboť po zákazu jedné následuje automaticky založení jiné, identicky orientované na reislamizaci společnosti, tentokrátě odspodu. Hodnocení tohoto procesu však již není náplní předkládané práce.

5. Bosňácký stranický systém

Stranický systém Bosny a Hercegoviny se začal tvořit v hektických měsících začátku devadesátých let v souvislosti s pádem komunistického režimu. Pod vlivem zpráv přicházejících z ostatních svazových republik, zejména ze Slovinska a Chorvatska, se od začátku roku 1990 začínalo i v Bosně a Hercegovině diskutovat o přijetí zákona, jež by umožňoval vznik nových politických uskupení. K tomuto

⁸⁰ BUTUROVIĆ, A., Kada sam tražio istragu o ubistvu Ugljena, AID me preko „Dana“ zasuo lažima i klevetama!, In: *Slobodna Bosna*, 18.4.2002, str. 8.

⁸¹ DELISO, CH., *The Coming Balkan Caliphate*, str. 23.

rozhodnutí dospěl republikový parlament 21. února 1990 a došlo tak k přijetí Zákona o sdružování občanů, jež tuto možnost nabízel.⁸²

Přijetí tohoto zákona znamenalo vznik mnoha politických stran, které se ovšem většinou profilyovaly podle etnického a antikomunistického klíče.⁸³ V okamžiku, kdy i v baště „bratrství a jednoty“ došlo k úpadku přitažlivosti komunistické ideologie, se pro většinu obyvatel Bosny a Hercegoviny stala jedinou a okamžitou politickou alternativou ideologie národní. Vznikající politické strany tuto situaci velice dobře pochopily a svojí nacionální orientací fakticky nahradily jednu kolektivistickou dogmatickou ideologii kolektivistickou ideologií jiného typu.⁸⁴

Toto byl ovšem pouze počátek formování bosenského stranického systému. Zejména po skončení občanské války došlo ke vzniku mnoha dalších politických stran, jimž striktní etnická orientace v programu chyběla a spíše měly ambice stát se celobosenskými občanskými stranami (většinou se jednalo o socialistické, či sociálně demokratické platformy). Pro následující kapitolu tedy bude podstatné eliminovat z celobosenského stranického systému jak ty strany, které se primárně zaměřují na voličstvo z dalších dvou bosenských konstitutivních národů, tak strany, které i přes převahu bosňáckého voličstva přicházejí do voleb s antinacionálními, celostátními tématy (návrat uprchlíků, obnova hospodářství, spolupráce s mezinárodním společenstvím). Někteří badatelé jsou ovšem zmiňována i úskalí takovéto selekce. Bosenským stranám obecně se totiž přisuzuje značná pragmatičnost, s níž často mění spojence v kampaních i předvolební témata. Obecně silně nacionalistický subjekt může v určitých konkrétních volbách postavit kampaň na boji proti korupci a na úsilí na snížení nezaměstnanosti, naopak umírněný soupeř může ve stejných volbách kontrovat sázkou na nacionální kartu.⁸⁵

S přihlédnutím k uvedené problematice je pro účely této kapitoly nutné také stanovit kritéria pro výběr relevantních etnických stran, tudíž těch, které měly či mají vliv na chod země, či alespoň její entity, Federace Bosny a Hercegoviny. Pro tento účel bylo rozhodnuto přihlédnout k výsledkům voleb do celostátního postdaytonského

⁸² HLADKÝ, L., *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 2005, str. 241.

⁸³ Výjimku tvořily kromě již zmíněné MBO také postkomunistický a částečně reformovaný Svaz komunistů Bosny a Hercegoviny – Sociálně demokratická strana (SKJ-SDP) a Svaz reformních sil Jugoslávie v Bosně a Hercegovině. Od roku 1998 patří mezi nejsilnější strany s bosňáckým předsednictvem i voličskou a členskou základnou Sociálnědemokratická strana Bosny a Hercegoviny – Sociáldemokraté, jež se transformovala z SKJ-SDP, avšak logicky není řazena mezi etnické strany.

⁸⁴ *Ibid.*, str. 252.

⁸⁵ ŠEDO, J., Stranický systém Bosny a Hercegoviny po Daytonu, In: *Středoevropské politické studie*, 8, 2006, 352-353.

parlamentu, respektive jeho dolní komory (*Predstavnički/Zastupnički dom Parlamentarne skupštine*). Protože ale tyto výsledky nemohou být plně reprezentativní (na zástupce Federace zde připadá pouze 28 mandátů), bylo posléze rozhodnuto vzít v potaz i výsledky voleb do parlamentu bosňácko-chorvatské entity (*Parlament Federacije Bosne i Hercegovine*).⁸⁶ Volby do nižších správních jednotek, kantonů a opštin, byly ponechány stranou, neboť jejich výsledky nehrají tak podstatnou roli vzhledem k tématu předkládané práce.

Po provedení selekce vzhledem k výše uvedeným kritériím potom dojde ke zjištění, že se v průběhu válečných a poválečných let vyprofilovala bosňácká politická reprezentace čítající čtyři relevantní politické strany. Podle data jejich vzniku se tedy jedná o Stranu demokratické akce, Demokratický národní svaz (DNZ, *Demokratska narodna zajednica*), Stranu pro Bosnu a Hercegovinu (SBiH, *Stranka za Bosnu i Hercegovinu*) a Bosenskohercegovskou vlasteneckou stranu-Sefer Halilović (BPS-SH, *Bosanskohercegovačka Patriotska Stranka-Sefer Halilović*). Všechny tyto strany mají značně společné znaky zahraniční politiky, tj. požadují vstup do EU a NATO, avšak v otázkách vnitřních se značně rozcházejí. Následující stručný přehled je tedy zaměřen na jejich představení s ohledem zejména na vnitřní politiku a problematiku etnického soužití.

5.1. SDA

Vzniku a počátečnímu vývoji této strany, jež byla zpočátku vedena tandemem Alija Izetbegović a Adil Zulfikarpašić, již byla věnována jedna z úvodních kapitol. Bylo představeno, jak se SDA od prvních svobodných republikových voleb, které proběhly v listopadu 1990, do začátku občanské války v dubnu 1992, vyprofilovala jako rozhodný zastánce zájmů muslimského etnika. Během válečných let se zase díky propojení strany s armádou a státní správou stala jakýmsi nejmenovaným, ale svévolně legitimním a jediným pravým bojovníkem za samotné přežití bosenských muslimů. Tato zjednodušená charakteristika potom straně s výjimkami vydržela i v postdaytonském období a stejně tak si SDA dokázala relativně stabilně udržet i nejvyšší voličskou podporu mezi stranami orientovanými převážně na bosňácké voličstvo.

⁸⁶ Volební výsledky viz Přílohy práce ŠEDO, J., *Stranický systém Bosny a Hercegoviny po Daytonu*.

Ještě před smrtí mentora strany Aliji Izetbegoviće (2003) se v roce 2001 jeho nástupcem na postu předsedy SDA stal Sulejman Tihić, který se politiku strany snažil denacionalizovat, avšak nikdy neustoupil z pozice, v níž byla strana založena, tj. z pozice ochránce zájmů muslimů v Bosně i srbském Sandžaku. Ve své inaugurační řeči však nastínil nový kurz strany a dokonce prohlásil, že SDA je teď i pro ty, co pijí pivo. V roce 2002 také stranou došlo k přiznání existence islámského radikalismu mezi Bosňáky a k odsouzení jeho konkrétních podob, avšak až po smutné konfrontaci s fakty. Na Vánoce toho roku totiž mladý islamista vtrhl do domu vrátivších se chorvatských uprchlíků a tři z nich zabil.⁸⁷

V současnosti je hlavním tématem strany ústavní reforma země a i v tomto ohledu je viditelná snaha zachovat a ochránit práva Bosňáků. Mezi ústavní návrhy strany patří například územní reforma, jejímž výsledkem bude vytvoření optimálně pěti regionů, přičemž v žádném by nemělo převažovat žádné náboženství a etnikum. Tento návrh, který se může jevit jako demokratický a vyvážený však u druhých dvou konstitutivních národů naráží na celkem logický odpor. Chorvatské kantony v Hercegovině by tak byly spojeny s přílehlými bosňáckými regiony v poměru 50:50 a jejich kulturní, náboženská a např. vzdělávací práva by se tak mohla ocitnout ve skrytém či otevřeném nebezpečí islamizace. Stejně tak víceméně kompaktní srbské osídlení Republiky srbské by bylo podle tohoto principu rozbito. A i kdyby nebezpečí islamizace bylo pouze smyšlenou domněnkou, její psychologický efekt by přinesl opětovný růst napětí mezi obyvateli Bosny a Hercegoviny.

Mezi další návrhy strany patří například změna volebního systému. V současnosti v Bosně totiž platí, že do kolektivního předsednictva a společného parlamentu probíhají volby po linii entit, tj. srbský člen předsednictva a část poslanců za Republiku srbskou jsou voleni pouze obyvateli Republiky srbské a naopak v případě bosňáckého a chorvatského zástupce a Federace Bosny a Hercegoviny. Rozdělení křesel v parlamentu je však rovnoměrně rozdělené pro obě entity a srbské strany tak získávají více poslanců, než by podle počtu voličů měly. V případě zrušení entit a vzniku výše popsaných regionů by podle návrhu SDA volby probíhaly celostátně s většinovým volebním systémem. Celkem logicky by potom tato změna měla vliv na proporcionalitu a výsledky voleb by znamenaly větší počet poslanců pro muslimské strany (protože

⁸⁷ PRтина, S., STÝSKALOVÁ, V., Vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině, In: *Zahraniční a bezpečnostní politika Slovinska, Chorvatska a Rumunska a vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině*, Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2005, str. 115.

muslimové tvoří asi 48% obyvatel země) a pro SDA jako stranu dlouhodobě nejsilnější.⁸⁸

Obecně lze tedy SDA popsat jako promuslimskou, resp. probosňáckou stranu, která se však dnes již vyprofilovala jako demokratická, proevropská a prozápadní. Mezi její hlavní požadavky patří integrace do EU i NATO, ale stejnou váhu má i zachování muslimských náboženských, kulturních a společenských tradic. K prosazování těchto etnických a náboženských požadavků však strana využívá demokratických způsobů a její představitelé při svých projevech a veřejných vystoupení používají rétoriku obdobnou politikům vyspělých demokracií. Nebylo tomu tak však od počátku existence strany a současný stav se jeví jako výsledek delšího a bolestivého vývoje.

5.2. DNZ⁸⁹

Demokratický národní svaz, strana těsně spjatá se svým zakladatelem Fikretem Abdićem, se zformoval již v průběhu války v roce 1993 ve městě Velika Kladuša. Svůj vznik strana sama prezentuje jako výsledek rozchodu s politikou SDA, s jejímž přispěním se v Bosně a Hercegovině rozpoutala krvavá občanská válka. Konkrétním důvodem však byly neshody Fikreta Abdiće s prezidentem Izetbegovićem ohledně Owen-Stoltenbergova mírového návrhu.⁹⁰ Abdić, který se obával slabosti muslimských jednotek v boji na dvou frontách tento plán přijal a doufal, že prohra v boji o územní integritu Bosny a Hercegoviny bude kompenzována přežitím etnika. Když byl plán Izetbegovićem odmítnut, Abdić se od něj odvrátil a začal se orientovat na spolupráci se Srby a Chorvaty.⁹¹

Přívrženci strany jsou na jejích webových stránkách prezentováni jako odpůrci nacionalismu a radikalizace víry, jež vidí jako nebezpečí jednak pro izolovanou západní Bosnu, odkud pochází většina jejích příznivců, a jednak pro celou zemi. Výsledkem rozchodu s politikou SDA bylo ještě v průběhu války rozpoutání mezimuslimského

⁸⁸ *Platforma SDA za ustavnu reformu*, dostupné na internetu na www.sda.ba [2.3.2009].

⁸⁹ Většina informací pochází z webových stránek DNZ dostupných na adrese www.dnzbih.ba [5.3.2009.]. Pokud jsou informace čerpány odjinud, mají přiřazenou vlastní citaci.

⁹⁰ Owen-Stoltenbergův plán předložený v srpnu 1993 předpokládal vytvoření tří etnických ministátů v hranicích Bosny a Hercegoviny. Srbům by připadlo 52% území, Bosňákům 30% a Chorvatům 18%. Plán byl však Bosňáky odmítnut.

⁹¹ BOUGAREL, X., *Bosnian Islam since 1990: Cultural Identity or Political Ideology?*, str. 8.

ozbrojeného konfliktu mezi přívrženci DNZ a zvláště jejího šéfa, v západní Bosně nesmírně populárního Fikreta Abdiće, bývalého šéfa zemědělské společnosti Agrokomerc, a Armádou Bosny a Hercegoviny. Tento konflikt nabyl i náboženského významu, jak mohou ilustrovat i výpovědi zúčastněných z tábora DNZ. Ti svůj boj prezentovali také jako odpověď na radikalizaci bosňáckého islámu, jeho zapojení do politiky SDA a na příliv svatých bojovníků z islámských zemí. Jeden z bojovníků Abdićovy armády se nechal slyšet: „*Samozřejmě jsme muslimové. Všichni vyznáváme, chodíme do mešit, vážíme si Koránu. Ale nejsme fanatici a zločinci...Islámský stát Aliji Izetbegoviće nepotřebujeme. Jestli bude moje sestra nosit feredžu,*⁹² *nebo ne, je pouze věc jejího rozhodnutí, a ne věc nějakého upjatého efendiho.*“⁹³ Podobně se vyjádřil i efendi z Velike Kladuše, který byl za svou podporu Fikretu Abdićovi spolu s 28 dalšími duchovními sarajevským vedením muslimské náboženské obce exkomunikován. Činy Fikreta Abdiće neviděl jako zradu, pouze jako výsledek blízkosti cazinské Krajiny Západu. Naopak na Aliju Izetbegoviće se díval jako na radikála, s nímž nikdy nesouhlasil. Na důkaz toho vzpomenu na jednu přednášku, kde Izetbegović tvrdil, že pravý muslim nikdy nesmí dát ani přijmout krev od nevěřícího.⁹⁴

Fikret Abdić je osobou s pestrá politickou i osobní minulostí. Býval členem Ústředního výboru Svazu komunistů Bosny a Hercegoviny i svazového parlamentu. Díky svému prominentnímu postavení a funkci šéfa zemědělského kolosu z Velike Kladuše zajistil práci a relativní blahobyt tisícům obyvatel západní Bosny, takzvané cazinské Krajiny. Takto si fakticky zajistil oddanost celého regionu, pro jehož obyvatele byl tatíčkem (*babo*), mecenášem a člověkem, jež hospodářsky pozvedl celý kraj.⁹⁵ Tato loajalita pak pokračovala i během válečných a poválečných let a do značné míry dodnes

⁹² Široký kabát s širokými rukávy a velikým límcem. Součástí je také závoj na hlavu, jež odkrývá pouze oči.

⁹³ MEKINA, I., Bosna na Zapadu, In: *Vreme*, 11.7.1994, str. 15.

⁹⁴ Ibid., 15-16.

⁹⁵ Cazinská Krajina má silnou autonomistickou tradici, která tento region vymezuje vůči státní či polostátní autoritě. Za druhé světové války zde působil Huska Miljković, velitel vlastních policejních sil, který vytvořil samostatný administrativní systém, jež nebyl podřízen ani ustašovské vládě, ani četníkům či partyzánům. Ke komunistickému odboji se později přidal, avšak jeho samostatnost údajně nekorespondovala se systémem partyzánského vedení války. Po odsunutí z velitelské pozice byl zkompromitován a nakonec úkladně zavražděn, údajně nepřáteli. Také v 50. letech zažila tato oblast nevidanou a izolovanou rebelii tentokrát proti komunistické vládě. Většinou muslimští rolníci se vzbouřili kvůli tvrdé a represivní komunistické zemědělské politice směřující ke kolektivizaci. Jejich vůdci byli bývalí partyzáni a podařilo se jim shromáždit okolo 1000 ozbrojených rolníků. I když bylo povstání záhy poraženo vojskem a policií a vůdci byli popraveni, přinutila tato akce vzdoru stranické vedení zpomalit a nakonec úplně zrušit kolektivizaci (více informací GLENNY, M., *Balkán 1804-1999: Nacionalismus, válka a velmoci*, Praha, Jiří Buchal-BB art, 2003, 421-426.).

zajišťuje popularitu DNZ.⁹⁶ Z tohoto důvodu se také voličská základna DNZ nachází téměř výhradně v západní Bosně, zejména na území opštín Cazin a Velika Kladuša.⁹⁷

V čase rozpadající se Jugoslávie Abdić zavčas pochopil, že je třeba se odpoutat od komunistické minulosti, již v roce 1990 vstoupil do Izetbegovičovy SDA a projevoval se jako příkladný muslimský vlastenec. Ve své brožuře z roku 1991 nazvané SDA: chce, může, umí (*SDA: hoće, može, zna*) „*horoval pro demokracii, tržní hospodářství a islámské tradice. Bosenští novináři k tomu se sarkasmem poznamenávali, že tento nedávný prominentní komunistický funkcionář se v knížce projevoval islámštěji než samotný reis-ul-ulema*“.⁹⁸

V roce 1993 však mezi Abdićem a Izetbegovićem došlo po několikerych neshodách k politickému rozchodu, který vyvrcholil založením Demokratického národního svazu a posléze i zmíněným ozbrojeným konfliktem.

Po skončení války se strana zapojila do politického života země, avšak musela původně působit z exilového sídla v chorvatské Rijeci. Přes mnohé překážky, které jí do cesty stavila zatím ještě hegemonní SDA a mezi něž patřilo i zatýkání čelných představitelů DNZ, strana uspěla již v prvních poválečných volbách v roce 1996 a získala tři poslance v Parlamentu Federace Bosny a Hercegoviny. O dva roky později se jí již podařilo probojovat i do celostátního parlamentu, kde od té doby získává minimální, avšak stabilní zastoupení (v současnosti jeden poslanec v celostátním parlamentu a čtyři v obou komorách parlamentu entity). Tento stav přetrval i poté, co byl v roce 2005 předseda Fikret Abdić donucen vzdát se ve shodě s bosenskými zákony vedení strany. Byl totiž v Chorvatsku odsouzen za válečné zločiny v oblasti Bihaćské kapsy a v současnosti si odpykává patnáctiletý trest odnětí svobody.⁹⁹ Jeho nástupcem se stal současný předseda DNZ Rifat Dolić, také původem z Velike Kladuše.

5.3. SBiH

Strana pro Bosnu a Hercegovinu vznikla jako třetí z relevantních bosňáckých stran v dubnu 1996. Za jejím založením stál další dlouholetý spolupracovník Aliji

⁹⁶ HLADKÝ, L., *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, 236-237.

⁹⁷ Při volbách do opštinských rad získává strana ve Velike Kladuši pravidelně mezi 60 a 75 procenty hlasů a v Czinu mezi 10 a 20 procenty.

⁹⁸ *Ibid.*, 245.

⁹⁹ Volební zákon Bosny a Hercegoviny zakazuje osobám pravomocně odsouzeným za válečné zločiny figurovat na čelních místech politických stran.

Izetbegoviće a bývalý místopředseda SDA Haris Silajdžić, který se s ním stejně jako předáci dalších politických stran rozešel. Hlavním důvodem rozpadu jejich spojení byl spor v srpnu 1995, kdy Silajdžić trval na navrácení financí, jež si SDA uzurpovala, do státní pokladny.¹⁰⁰ Tento politický rozchod ovšem nebyl definitivní, neboť například v roce 1998 spolu SBiH a SDA kandidovaly do parlamentních voleb v Koalici za jednotnou a demokratickou Bosnu a Hercegovinu. Od následujících voleb však SBiH vystupuje samostatně, neustále posiluje svoje postavení a stala se nejvážnější konkurencí pro SDA v boji o muslimské voliče.

Předseda strany Haris Silajdžić byl původní profesí akademik a univerzitní profesor, který vystudoval na Fakultě arabštiny a islámských studií v Libyi. S pádem komunismu v Jugoslávii se však nechal vtáhnout do politiky a vstoupil do SDA. Na významnější pozici se posunul v září 1990 po odchodu liberálů z SDA v čele s Adilem Zulfikarpašićem a zaujal uvolněné místo předsedy Městského výboru strany. V té době ještě působil jako šéf kabinetu jugoslávského reis-ul-ulemy Jakuba efendi Selimoského.¹⁰¹ Mezi lety 1991 a 1993 působil Silajdžić jako ministr zahraničních věcí Bosny a Hercegoviny. Poté byl jmenován ministerským předsedou, jímž zůstal až do února 1996. V současnosti působí jako zástupce Bosňáků v tříčlenném předsednictvu země, když v roce 2006 výrazně porazil Sulejmana Tihíće z SDA.¹⁰²

Programovým cílem SBiH je svobodná, suverénní a perspektivní Bosna a Hercegovina. Jak je v programu strany zdůrazněno, Bosna může být pouze jednotná a demokratická, nebo žádná. Také je zde striktně řečeno, že Bosna a Hercegovina je starší, než všechny národy, jež na jejím území žijí, a z toho důvodu si tyto národy na ni nemohou činit nárok. Obecně je charakteristickým rysem programu velice opatrný slovník a strana se snaží stavět se do role liberální proevropské antinacionalistické síly. V programu jsou dokonce zmíněny vzájemné zločiny všech bosenských konstitučních národů a neobjevuje se zde pro politické programy ostatních stran typická exkluzivita Bosňáků jako obětí. Celý program se víceméně soustředí na politické a ekonomické otázky a víceméně opomíjí ideologii. Naopak jako nutné faktory

¹⁰⁰ BOUGAREL, X., *Bosnian Islam since 1990: Cultural Identity or Political Ideology?*, str. 5.

¹⁰¹ DELALIĆ, M., Behmen je nakon izbora htio formirati vladu u sjeni, jer mu se nije dopao odabir kadrova SDA u postizbornoj Vladi, In: *Slobodna Bosna*, 10.2.2000, str. 64.

¹⁰² Informace čerpány z oficiálního životopisu Harise Silajdžiće uvedeného na webových stránkách SBiH www.zabih.ba [3.3.2009].

pro rozvoj země uvádí sekularitu státních autorit či depolitizaci a deideologizaci ozbrojených sil, policie a soudnictví.¹⁰³

Hlavním tématem strany je však podobně jako u SDA revize daytonské ústavy. SBiH dokonce již připravila vlastní kompletní návrh nové bosenské ústavy, jež se taktéž věnuje územní reformě země, jako jednomu z nejpálčivějších aktuálních problémů. V návrhu nové ústavy je uvedena nutnost decentralizace země a regionální¹⁰⁴ a opštinské samosprávy. Avšak podoba, počet, velikost a hranice těchto regionů se podle návrhu ústavy mají upřesnit zákonem. V tomto se jedná o podstatný rozdíl oproti SDA, neboť ta chce podobu územní reformy zavést přímo do ústavy a změna takové podoby by poté byla logicky velmi obtížná. Došlo by tak vlastně k zakonzervování situace, v níž by byl ústavně ochráněn stav, v němž se muslimové v žádném z regionů neocitnou v menšině. Naopak návrh SBiH je více flexibilní a pravděpodobně i přijatelnější napříč politickým a etnickým spektrem. Přiznává také regionům značnou autonomii včetně zastupitelstva (parlamentu), vlády a jejího předsedy. Při schválení tohoto návrhu také strana počítá s celostátním referendem.¹⁰⁵

Z výše uvedených faktů lze vyčíst, že Strana pro Bosnu a Hercegovinu je asi nejtolerantnější bosňáckou stranou a reálně se posouvá blíže k multietnickému charakteru. Už dnes je zástupkyní strany na postu viceprezidentky Federace Bosny a Hercegoviny Srbka. Z důvodu historického vývoje strany a kvůli osobě jejího předsedy však bývá SBiH stále řazena mezi etnické bosňácké strany.¹⁰⁶

5.4. BPS-SH¹⁰⁷

Bosenskohercegovská patriotská strana-Sefer Halilović byla zaregistrována v červnu roku 1996 u Kantonálního soudu v Sarajevu. Sama se prezentuje jako vlastenecká, nacionální a státotvorná strana, která se ale vymezuje proti současnému daytonskému uspořádání Bosny a Hercegoviny a požaduje návrat k ústavě, jež platila

¹⁰³ *Programska orijentacija*, dostupné na internetu na www.zabih.ba [2.3.2009].

¹⁰⁴ V návrhu ústavy je striktně používán termín region. Pojem pro stávající územněsprávní jednotku, kanton, není použit zřejmě z obavy před reakcí bosenských Srbů, kteří jej chápou jako pojem platný pouze pro muslimy dominovanou Federaci. Při kanonizaci země by Srbové reagovali pravděpodobně obviněním, že je chtějí Bosňáci „rozpustit v muslimském moři“.

¹⁰⁵ *Ustav Bosne i Hercegovine – načrt*, dostupné na internetu na www.zabih.ba [2.3.2009].

¹⁰⁶ Haris Silajdžić byl dokonce v listopadu 2006 obviněn konkurenčním politikem Dževadem Galijaševićem, že za svého působení ve válečné vládě organizoval a finančně podporoval příchody svatých bojovníků do země.

¹⁰⁷ Většina informací pochází z webových stránek BPS-SH dostupných na adrese www.bps-seferhalilovic.ba [4.3.2009.]. Pokud jsou informace čerpány odjinud, mají přiřazenou vlastní citaci.

v roce 1990. Jinými slovy odmítá rozdělení země na entity se zjevným úmyslem odstranit Republiku srbskou a její struktury. Z tohoto důvodu se také strana neúčastnila prvních poválečných parlamentních voleb v roce 1996. Podle vyjádření jejich představitelů byl tento bojkot výrazem snahy nepodílet se na legitimizaci daytonského uspořádání země a zejména na legitimizaci nové ústavy. Nicméně od roku 1998 na úrovni entity, respektive od roku 2000 na celostátní úrovni, je BPS-SH parlamentní stranou.

Charakteristickým znakem bosňáckých politických stran je jejich značná personalizace. V případě BPS-SH je na první pohled patrné, kdo je člověkem, s nímž strana stojí i padá. V případě Sefera Haliloviće je tento příměr více než platný, neboť v letech 2001 až 2005, kdy jako bývalý vrchní velitel muslimských ozbrojených sil pobýval v době svého procesu v Haagu, byla strana prakticky ochromena a s výjimkou několika opštinských rad se nepodílela na politickém chodu země.

Sefer Halilović, jak je uvedeno v jeho oficiálním životopise na webových stránkách strany, byl původně důstojníkem Jugoslávské lidové armády. Na podzim roku 1991 z ní ovšem dezertoval, když „*byl svědkem zrození a růstu srbského a chorvatského nacionalismu, vůči němuž se neobjevila adekvátní odpověď v Bosně a Hercegovině*“.¹⁰⁸ Poté se okamžitě zapojil do příprav organizování „odporu“. Toto otevřené přiznání vztahující se k období ještě před vypuknutím občanské války názorně ilustruje planost řečí tehdejší muslimské politické reprezentace, jmenovitě SDA, o nekonfliktnosti její politiky a intenzifikaci srbské agrese. Tuto tezi dokládají i další pasáže z Halilovićova životopisu, které hovoří o jeho autorství „úvodní přednášky o současné vojenské a politické situaci a odhadu budoucí vojenské strategie“ z února 1992, tedy ještě před vypuknutím občanské války. Oficiálně se Halilović stal vrchním velitelem armády 25. května 1992, ovšem o rok později byl odvolán údajně kvůli svému nesouhlasu s politikou etnického dělení země. Jeho názor ovšem neznamenal podporu pro multietnickou Bosnu a Hercegovinu, naopak v srpnu 1993 na setkání nejvyšších vojenských velitelů Armády Bosny a Hercegoviny vyjádřil svoje přesvědčení o chybě vedení země, které „ani když mohlo, nezajistilo členům armády zbraně, protože zatím zakončovalo privatizaci státního majetku a prostředků“. Dělení země tedy viděl jako chybu a její jednotu pod muslimskou hegemonií chtěl udržet se zbraní v ruce.

¹⁰⁸ Tolik doslovný překlad z webových stránek strany. Podle autora diplomové práce je v originále záměrně použit termín Bosna a Hercegovina a nikoliv Muslimové, neboť vlastenecká a nacionalistická BPS-SH Bosnu a Hercegovinu a její muslimské obyvatele ztotožňuje.

Program BPS-SH, který se skládá celkem z 19 částí, je možno rozdělit na část politickou, která se věnuje problematice hospodářství, školství či sociálních potřeb obyvatelstva, a na část ideologickou, která je pro potřeby diplomové práce podstatnější. V této části se objevují proklamace o „obrané a osvobozené“ občanské válce započaté agresí spojených jugoslávských a domácích „četnických“ sil a agresí „ustašovskou“. Role muslimských vojenských organizací, Patriotské ligy a Zelených baretů, je naopak heroicky opěvována jako „málo vídané nadšení více hladových než sytých obránců suverenity a nedělitelnosti Bosny a Hercegoviny“. Strana se v programu tedy definuje jako zastupitelka těchto obránců-patriotů, jež byli zrazeni Daytonským mírem. Z programu je také patrná striktní distance od politické reprezentace bosenských muslimů, jmenovitě SDA, jež na tento mír přistoupila a fakticky tak zneuctila památku muslimských bojovníků padlých za nedělitelnost země. Daytonský mír je také v programu nazýván realizací plánů na vytvoření Velkého Srbska a Velkého Chorvatska a na podporu těchto tvrzení jsou zde uvedeny číselné údaje, ovšem bez doložení.¹⁰⁹ Nechybí zde ani volání po zrušení Republiky srbské a zákazu „teroristické Srbské demokratické strany“, stejně jako obvinění „dvou sousedních imperialistických států z genocidy a kulturocidy“.¹¹⁰ K otázce návratu uprchlíků se program staví tak, že při jejím řešení odmítá jednostrannost. Tím je ale myšlen návrat muslimských uprchlíků na svoje původní majetky a naopak odchod srbských krajinských uprchlíků z Bosny a Hercegoviny zpět do Chorvatska i odchod Srbů, jež na území Bosny a Hercegoviny přišli ještě za Svazové federativní republiky Jugoslávie.

Z výše uvedených informací vyplývá, že strana BPS-SH je zřejmě nejradikálnější relevantní bosňáckou stranou, která svoji členskou i voličskou základnu opírá o muslimské veterány občanské války. I osoba předsedy strany vypovídá o zázemí, z níž její politika vychází. Podstatným faktem je samozřejmě to, že radikalismus této strany je jaksi vynuceným faktorem díky skladbě její členské a voličské základny, která se prakticky překrývá. Mimo bývalé vojenské kruhy však strana shání voliče velmi těžko a disponuje pouze omezeným, ovšem stabilním zastoupením v celostátním parlamentu (1 poslanec, předseda Sefer Halilović) i v Parlamentu Federace Bosny a Hercegoviny (5 poslanců v obou komorách).

¹⁰⁹ Podle programu BPS-SH žili muslimové před válkou na 94% území Bosny a Hercegoviny, kdežto po podepsání daytonského míru jimi obývané teritorium činí pouze 22,4%

¹¹⁰ Tento pojem se v programu v bodu 16 skutečně vyskytuje (*kulturocid*), ač jej žádný z jihoslovanských jazyků nezná.

5.5. Shrnutí

Uvedený přehled dává jasný a ucelený pohled na bosňáckou politickou scénu na nejvyšší úrovni. Je tvořena čtyřmi velice rozdílnými stranami, jež spojuje pouze proklamovaná touha vstoupit do Evropské unie a Severoatlantické aliance. Ve svém jádru se ale strany velice liší i přes to, že všichni jejich lídři byli bez výjimky zakládajícími členy, či blízkými spolupracovníky SDA a Aliji Izetbegoviće. Rozpad původně jednotné bosňácké politické fronty byl způsoben několika faktory, avšak základem zde budou osobní ambice jednotlivých lídrů a pravděpodobně i neochota podřídit se demokratickému konsenzu uvnitř jedné strany. Následnou politickou a programovou diverzifikaci lze poté přisuzovat pouze nutnosti se nějak vymezit proti etablované SDA a oslovit tak jinak smýšlející, vyhraněné voliče. V případě DNZ je toto štěpení ukázkově teritoriálního charakteru. Naopak BPS-SH staví na radikální rétorice a oslovuje tak zejména válečné veterány, vězně koncentračních táborů, obecně Bosňáky, kteří si stále v srdci nosí nenávist a nejen nedůvěru k ostatním etnikům. U obou stran je také velice podstatným faktorem osoba jejich zakladatelů, resp. předsedů. Mainstreamové bosňácké strany, SDA a SBiH, jsou zase často chápány jako konzervativní, respektive liberální občanská strana, jež se více či méně úspěšně snaží získat evropský charakter.

6. Úřad vysokého představitele OSN

6.1. Zřízení a kompetence úřadu

Po podepsání Daytonské mírové smlouvy v prosinci 1995 sice došlo k ukončení bosenské občanské války, ovšem situace v zemi ani zdánlivě nepřipomínala návrat

k normálním poměrům. Obyvatelstvo bylo stále ovlivněno hrůznými zážitky i nacionálními ideologiemi, jež stály za rozpoutáním konfliktu. Mezietské napětí, nedůvěra i nenávisť ani nemohly pouhým podpisem mírové dohody zmizet a logicky se přenášely i do prostředí politiky. Mezinárodní společenství v obavách, aby záhy v Bosně a Hercegovině nedošlo k opětovným násilnostem, jež by mohly vést k novému konfliktu, hledalo způsob, jak tomuto scénáři zabránit. Nakonec tak došlo k rozhodnutí zřídit dohlížitelství úřad, který by měl na starost kontrolovat realizaci opatření, jež byla dohodnuta v Daytonu a jež měla nebezpečí vypuknutí nového konfliktu předcházet. Koncem roku 1995 tak byl prostřednictvím rezoluce Rady bezpečnosti OSN číslo 1031 vytvořen Úřad vysokého představitele OSN (*Office of the High Representative, OHR*). Přesná náplň práce tohoto úřadu byla stanovena jako mobilizace, řízení a koordinace aktivit vládních i nevládních bosenských organizací zabývajících se občanskými aspekty Daytonské mírové smlouvy. Mandát Vysokého představitele byl také zakotven v Daytonské mírové smlouvě, respektive v její příloze číslo 10.¹¹¹

Vysoký představitel, jímž je v současnosti rakouský diplomat a politik slovinského původu Valentin Inzko, je nominován Řídícím výborem Rady pro implementaci míru (*The Peace Implementation Council, PIC*) a tuto nominaci poté schvaluje Rada bezpečnosti OSN. Rada pro implementaci míru vznikla jako výsledek londýnské Konference pro implementaci míru, jež proběhla taktéž v prosinci 1995 a jež měla za cíl mobilizaci mezinárodní podpory Daytonskému míru. Rada je složena ze zástupců 55 zemí včetně České republiky, kteří podporují mírový proces mnoha způsoby. Mezi hlavní patří finanční pomoc, do roku 2004 také poskytování vojenských jednotek do mise SFOR, pozorovatelské mise atd.¹¹²

Pouhá pozorovatelská mise OSN však nebyla dostačující, neboť státní aparát Bosny a Hercegoviny nebyl v důsledku mnoha kompromisů dojednaných v Daytonu zcela funkční. Bosenská ústava, která byla taktéž součástí mírové smlouvy, totiž umožňuje zablokování legislativního procesu v případě ohrožení životních zájmů jednotlivých konstitutivních národů. Prakticky kdokoliv ze zákonodárců tak mohl kdykoliv s odvoláním na tuto ústavní možnost zablokovat činnost společných orgánů, což bylo v prvních poválečných letech také hojně využíváno. Neznamená to však, že k ohrožování životních zájmů etnik docházelo. Tato ústavní procedura byla spíše

¹¹¹ PRTINA, S., STÝSKALOVÁ, V., Vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině, str. 124.

¹¹² Informace čerpány z oficiálních webových stránek Úřadu vysokého představitele www.o-hr.int [14.5.2009].

zneužívána jako prostředek politického vydírání a distancování se od daytonského uspořádání země. Proto Rada pro implementaci míru rozhodla o radikálním zvýšení pravomocí Vysokého představitele a v prosinci 1997 schválila tzv. *Bonn powers*. Od té doby tak může Vysoký představitel odvolat kteréhokoliv představitele bosenské státní správy a samosprávy, o kterém se domnívá, že blokuje nebo sabotuje mírový proces. Navíc, pokud toho nejsou schopny legislativní orgány, může Vysoký představitel schválit potřebné zákony a uvést je v činnost a také může zakázat činnost kterékoliv politické strany.¹¹³

6.2. Konkrétní rozhodnutí Vysokého představitele

Působení Úřadu vysokého představitele se po přijetí *Bonn powers* stalo velmi efektivním a jeho zásahy do chodu bosenské politiky velmi častými. Nejčastěji je zřejmě využívána možnost odvolání politiků pro ohrožování mírového procesu a takto byli odstaveni od moci od roku 1997 i mnozí vysocí představitelé všech tří bosenských národů.¹¹⁴ Častěji jsou však takto postihováni zástupci samosprávy a obecně reprezentanti nižších sfér společnosti, než politické špičky. Co se týče odvolaných Bosňáků, jednalo se ve velké míře o starosty, soudce městských a kantonálních soudů a pracovníky Kantonálních bytových úřadů a dalších institucí věnujících se zejména problematice návratu uprchlíků a přesídlenců. Nejčastějšími proviněními bylo bránění návratu občanů jiných národností, vytváření národnostně nesnášenlivého prostředí a v případě soudců také nedostatečné trestání původců těchto situací. Ovšem i někteří významní představitelé a špičky bosňácké politiky neunikli odvolání a to bylo často i doplněno o zákaz dalšího působení ve veřejné funkci.¹¹⁵

Zřejmě nejvíce rozruchu vzbudilo v únoru 2001 odvolání bývalého předsedy vlády Federace Bosny a Hercegoviny a také bývalého odsouzeného z procesu z roku

¹¹³ PRTINA, S., STÝSKALOVÁ, V., Vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině, 111-112.

¹¹⁴ U bosenských Chorvatů se v roce 2001 jednalo například o předsedu HDZ a chorvatského zástupce v tříčlenném Předsednictvu Bosny a Hercegoviny Ante Jelaviće. Bosenskosrbský politický tábor byl zase v roce 1999 postížen odvoláním předsedy Srbské radikální strany a prezidenta Republiky Srbské Nikoly Poplašena.

¹¹⁵ Informace čerpány z oficiálních webových stránek Úřadu vysokého představitele www.ohr.int [14.5.2009].

1983 a blízkého spolupracovníka Aliji Izetbegoviće Edhema Bičakčiće. Ten byl v době odvolání ředitelem energetické společnosti *Elektroprivreda*, avšak odvolán byl za své jednání v pozici předsedy vlády entity. Jeho provinění se týkala zejména finančních machinací a převádění peněz z veřejného do soukromého sektoru. Nešlo ovšem primárně o osobní obohacení, ale o „investice“ do institucí, jež by mohly přinést významnou podporu SDA a zejména jeho konzervativnímu křídlu. Finančně tak byly veřejnými penězi tajně sponzorovány např. Asociace rodin padlých vojáků nebo soukromá televize BRT (*Bošnjačka radio televizija*). Zvláště tento druhý příklad porušil princip neangažovanosti veřejného sektoru v soukromém televizním vysílání a narušil ústavní princip rovnosti politických stran. Další veřejné finance byly přes soukromé firmy převedeny na účty SDA a posléze použity na vedení předvolební kampaně. Bičakčićovy aktivity také vedly k podvracení demokratických institucí země a k narušování demokratizačního procesu s cílem posílit konzervativní náboženské křídlo SDA.¹¹⁶

Bičakčić sice odstoupil z pozice ředitele podniku *Elektroprivreda*, ale zůstal v něm zaměstnán na nižší pozici, což mu ovšem umožňovalo nepřímo ovlivňovat finance a investice tohoto podniku, což dále zneužíval v duchu předchozích provinění. Proto byl v březnu 2003 odvolán i ze své stávající pozice a bylo mu zakázáno v tomto podniku nebo jeho dceřiných společnostech vůbec působit. Navíc mu bylo zakázáno pracovat v jakékoli pozici v jakékoli veřejné obchodní společnosti a také působit v jakémkoliv oficiálním, voleném nebo jmenovaném veřejném úřadě.¹¹⁷

Se soukromou televizní stanicí BRT bylo spojeno i odvolání dalšího bosňáckého představitele, Emina Skopljaka z pozice, již zastával ve státní Telekomunikační regulační agentuře v červenci 2000. Byla mu vytčena zodpovědnost za pokračující politizaci médií, neboť neoprávněně umožnil sloučení dvou subjektů a tím pádem i vznik BRT. Problémem ovšem bylo, že Telekomunikační regulační agentura v té době již nebyla zodpovědná za udělování televizních licencí a navíc toto sloučení bylo pouze fiktivní a mělo za cíl rozšíření mediální radikálně náboženské nabídky. Ony dva subjekty, jež se měly údajně sloučit do BRT byly totiž mediální společnosti vzniklé za války s účelem šíření islámské propagandy, jmenovitě BTV Ljiljan a Bosňácké

¹¹⁶ PETRITSCH, W., *Decision removing Edhem Bicakcic from his position as Director of Elektroprivreda for actions during his term as Prime Minister of the Federation of Bosnia and Herzegovina*, 23.2.2001, dostupné na internetu na www.ohr.int [14.5.2009].

¹¹⁷ ASHDOWN, P., *Decision to remove Mr. Edhem Bicakcic from his present position with, and to bar him from any further employment*, 14.3.2003, dostupné na internetu na www.ohr.int [14.5.2009].

muslimské nezávislé rádio Hayat. Také Skopljakovi byl kromě odvolání udělen i zákaz působení v jakémkoliv veřejném voleném či jmenovaném úřadě na jakékoliv úrovni.¹¹⁸

V letech 1999 až 2002 proběhlo obdobných kauz hned několik a měly mnoho společných znaků. V první řadě se nejednalo přímo o kauzy politické, neboť odvolanými osobami byli úředníci státních či federálních společností. Jejich napojení zejména na politiku a politiky SDA však existovalo a bylo usilovně tajeno, protože v případě odhalení by nutně následovalo odvolání z funkce, jež má sloužit státu a ne politice a ideálům. SDA si tak fakticky snažila udržet co nejvíce z kontroly státního aparátu, jíž disponovala během války. Proto když měli představitelé strany možnost jmenovacích pravomocí, dosazovali do nejrůznějších státních institucí svoje lidi. I když se tato praxe běžně děje i ve vyspělých západních demokraciích (což ovšem autor nechápe jako legitimizaci tohoto stavu), v případě Bosny a Hercegoviny se jednalo o dvojí nebezpečí. Jmenovaní úředníci totiž nejen že pracovali pro „svoji“ stranu, ale také proti stranám ostatním, zejména ze stejného etnického tábora. Úředníci dosazení a oddaní SDA tak často využívali svých pravomocí k šikanování zejména levicových stran s bosňáckým vedením i voličstvem za účelem oslabení jejich pozice a případného posílení pozice SDA.

Mezi odvolanými se tak ocitl například ředitel Federální daňové správy, který mimo jiné nařídil daňovou kontrolu nespécifikované opoziční strany méně než měsíc před obecními volbami a prakticky tak paralyzoval její chod i financování kampaně. Dalším z odvolaných byl také ředitel federální Zpravodajské a bezpečnostní služby, který měl bez upřesnění detailů nezákonně nakládat s tajnými informacemi. Zde se lze pouze domnívat, že šlo o shánění informací pro špičky SDA, tudíž opět práce pro stranu a nikoliv pro stát. Dalšími z této skupiny státních úředníků byli například člen Komise pro odminování nebo šéfinšpektor finanční policie.¹¹⁹

Co se týče přímých politických kauz, jež se dotkly bosňáckých politických špiček, lze kromě odvolání Edhema Bičakčiče hovořit o pěti významných případech, které se odehrály v letech 1999 a 2000. Čtyři z odvolaných politiků byli členy SDA a s pátým v současnosti probíhá soudní proces kvůli jeho angažování za války v táboře

¹¹⁸ PETRITSCH, W., *Decision removing Mr. Emin Skopljak from his position on the Telecommunications Regulation Agency*, 17.7.2000, dostupné na internetu na www.ohr.int [14.5.2009].

¹¹⁹ Informace čerpány z oficiálních webových stránek Úřadu vysokého představitele www.ohr.int [14.5.2009].

pro shromažďování srbského obyvatelstva.¹²⁰ Do dubna 1999 však byl tento voják a politik ministrem vnitra Tuzlanského kantonu. Poté však byl odvolán tehdejší Vysokým představitelem Wolfgangem Petritschem kvůli obvinění ze zasahování do policejního vyšetřování, manipulování s důkazy a kladení překážek do práce Oddělení pro boj s organizovaným zločinem. Jednorázovou akcí koncem listopadu téhož roku byli také odvoláni tři významní politici SDA, guvernér Unsko-sanského kantonu, ministr vnitra téhož regionu a ministr spravedlnosti kantonu Sarajevo. Také jim bylo zakázáno zúčastnit se následujících obecních voleb a vykonávat jakoukoli pozici v exekutivě na jakékoli úrovni až do odvolání. Provinění sahala od bránění vykonávání majetkových práv (vracení nemovitostí příslušníkům jiných etnik), zasahování do soudnictví, ovlivňování výsledků voleb, podpora etnického násilí a zastrašování. Posledním odvolaným pak byl v červenci 2000 federální ministr zemědělství, vodních zdrojů a lesnictví za SDA pro odmítání provedení zemědělské reformy.

Od přelomu tisíciletí tyto případy zásahů do nejvyšší politiky a do sektorů s těmito kruhy spjatými přestaly. Hlavní důvody pro tuto změnu jsou zřejmě tři. SDA si v této době možná uvědomila, že se jí již nepodaří plně ovládnout státní správu jako během války a navíc ve straně došlo i k výměně kádrů. Druhé vysvětlení je však méně optimističtější a vychází z faktu, že mezi lety 2000 a 2002 v zemi poprvé a naposledy vládla koalice občanských bosenských stran. Prolomení hegemonie vlády nacionalistických stran mohlo na světlo vynést i mnohé kauzy, do kterých byli zapleteni i čelní představitelé SDA a tyto informace mohly doputovat až k týmu Vysokého představitele OSN. Pravdou zůstává, že od roku 2002, kdy SDA mezi bosňáckými voliči opět zvítězila, k žádnému dalšímu odvolání z vysoké politické funkce nedošlo. Posledním důvodem je potom delegace speciálních pravomocí, tzv. *Bonn powers*, Vysokému představiteli OSN. Po jejich schválení v roce 1997, respektive po jejich reálné aplikaci na politické špičky od roku 1999 byli bosenští představitelé konfrontováni s možností odvolání, zákazu činnosti a tím pádem i ztráty prostředků obživy. I tento jednoduchý kalkul pak mohl vést k liberalizaci politiky a s ní spjatých činností, či v méně pozitivním výkladu vedl k přesunu těchto projevů do větší anonymity a ústraní a k větší sofistikovanosti prováděných kroků.

¹²⁰ Jednalo se o politiky Ferida Hodžiće, Rasima Šahinoviće, Mirsada Veladžiće, Jusufa Zahiragiće a Ahmeda Smajiće.

Zřejmě i z podobných pohnutek pak vycházelo rozhodnutí Rady pro implementaci míru z února 2008 o prodloužení mandátu Vysokého představitele na neurčito. Výsledkem tohoto rozhodnutí je to, že Úřad zůstal zachován i po podpisu Stabilizační a asociační dohody s EU v červnu 2008. SDA tento krok i přes výše uvedené problémy uvítala, protože Úřad vidí jako garanta územní integrity země v období po vyhlášení nezávislosti Kosova a zesílených snahách po osamostatnění Republiky Srbské. Některé komentáře se však tohoto rozhodnutí Rady pro implementaci míru obávaly, neboť předpokládaly příklon domácí politiky k udržení dominance etnických stran ve svých entitách. Také se obávaly snah o přetvoření hranic entit v trvalé rozhraničení mezi národy, což by v případě Federace Bosny a Hercegoviny mohlo znamenat postupnou marginalizaci chorvatské politické elity i chorvatského etnika v Bosně a Hercegovině vůbec.¹²¹

7. Proces evropské integrace Bosny a Hercegoviny

Angažovanost Evropské unie na prostoru bývalé Jugoslávie se datuje již do období jejího rozpadu. Byla to právě EU, která svým uznáním posvětila nezávislost secesionistických republik včetně Bosny a Hercegoviny. Během válečných let se zase EU nepříliš úspěšně snažila vystupovat v roli prostředníka a mimo jiné společně s OSN připravila několik návrhů na řešení situace v zemi.¹²² I když se urovnání konfliktu musí jednoznačně přičíst Spojeným státům, byla to zase EU, která se v poválečné Bosně a Hercegovině nejvíce angažovala, což bylo dáno hlavně zájmy na stabilitě regionu a potažmo i celé Evropy i zájmy ekonomickými. Evropská unie se také stala vůbec nejvýznamnějším finančním dárcem na obnovu bosenské infrastruktury. Okamžitě po skončení války byl také zřízen úřad Zvláštního představitele EU v Bosně a Hercegovině, kterým je vždy Vysoký představitel OSN. Až do roku 1999 však chyběla jednotná politika spolupráce pěti zemí bývalé Jugoslávie (kromě Slovinska), Albánie a Evropské unie. Toho roku však pak byl představen koncept Stabilizačního a asociačního

¹²¹ *Mandát OHR prodloužen na neurčito*, 27.2.2008, dostupné na internetu na www.bosna.cz, [15.5.2009].

¹²² Jednalo se zejména o Vance-Owenův a Owen-Stoltenbergův plán.

procesu (*Stabilisation and Association Process, SAP*), který stanovil, že integrace těchto států do EU je pouze otázkou času a záleží na přístupu jednotlivých zemí. Samotný proces byl pak spuštěn v listopadu 2000 rozhodnutím přijatým na Záhřebském summitu EU.¹²³

Cílem Stabilizačního a asociačního procesu byla pomoc jednotlivým státům při naplňování kritérií nutných pro přijetí do EU. V konkrétní podobě se jednalo o liberalizaci obchodu, navýšení finanční a ekonomické pomoci, politický dialog, spolupráci v oblasti justice a dojednání Stabilizační a asociační dohody (*Stabilisation and Association Agreement, SAA*). V případě Bosny a Hercegoviny byla navíc specifickou podmínkou SAP i ochota jejích představitelů k naplňování Daytonské mírové dohody, což však bylo pojištěno spojením funkcí Zvláštního představitele EU a Vysokého představitele OSN s jeho pravomocemi protektora.¹²⁴ Další konkrétní mise EU v Bosně a Hercegovině jsou spojeny zejména s bezpečností v zemi a s reformou místních policejních sil, která se stala asi největší překážkou dovršení Stabilizačního a asociačního procesu. Na bezpečnost v Bosně a Hercegovině dohlíží 2.500 příslušníků vojenské mise EUFOR Althea, která v prosinci 2004 nahradila misi Severoatlantické aliance SFOR. S reformou policie zase od počátku roku 2003 pomáhá Policejní mise EU v Bosně a Hercegovině, která spadá do kompetence Zvláštního představitele EU. Kromě výše uvedených příkladů také v Bosně a Hercegovině od července 1996 působí Delegace Evropské komise, jež je vlastně velvyslanectvím EU, které má za cíl provádění Společné zahraniční a bezpečnostní politiky.¹²⁵

Doba trvání Stabilizačního a asociačního procesu se v případě Bosny a Hercegoviny protáhla na šest let do listopadu 2005, kdy oficiálně začala jednání o podobě Stabilizační a asociační dohody. Během těchto let byl například Bosně a Hercegovině přidělen statut potenciálního kandidáta členství v EU a začaly výše uvedené mise vojenského a policejního charakteru. Do listopadu 2005 také probíhala implementace nejpodstatnějších součástí Daytonské dohody, jak byly stanoveny v jedenácti přílohách této smlouvy.

¹²³ PRтина, S., STÝSKALOVÁ, V., Vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině, 125-126.

¹²⁴ Tyto podmínky má více postjugoslávských zemí. Pro Srbsko je to například bezpodmínečná spolupráce s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii v Haagu a pro Makedonii dořešení otázky názvu země a státních symbolů.

¹²⁵ PRтина, S., STÝSKALOVÁ, V., Vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině, str. 126

Mezi splněné podmínky, jež byly i podmínkami pro zahájení jednání o podobě Stabilizační a asociační dohody, patřilo ukončení násilností a redukce ozbrojených složek všech tří etnik. Následným krokem pak byla dohoda o vytvoření společné vojenské struktury na státní úrovni, tj. společné armády a jejího vedení, k níž však došlo až v červenci 2005. Také byly stabilizovány hranice mezi entitami i statut Distriktu Brčko. Co se týče demokratizace země, došlo sice ke splnění podmínek demokratických voleb a demokratické ústavy, avšak zejména ve druhém případě je situace velice komplikovaná. Daytonská ústava je totiž složitým mechanismem kompromisů, jehož výsledkem je několikaúrovňová státní správa, v níž jsou práva entit postaveny nad práva celostátních orgánů. Diskuse o revizi Daytonské ústavy se vede prakticky od počátku její platnosti, avšak dodnes byla jen minimálně upravena několika novelami, které patovou situaci nevyřešily. Ze splněných podmínek pak lze dále jmenovat ještě zřízení celostátního Úřadu na ochranu národních památek.¹²⁶

Neúspěchy se pak vyskytují zejména v oblasti lidských práv a návratu uprchlíků. Ve společnosti stále často přetrvává diskriminace menšin v oblastech vzdělání, zaměstnání, přístupu k informacím atd. Návrat uprchlíků do svých předválečných domovů je pak samostatnou kapitolou. Problematickým byl zejména návrat tzv. menšinových uprchlíků, tj. těch, co mají svoje domovy v oblastech s většinou odlišného etnika nebo na území entity odlišného etnika. Po přijetí Zákona o vlastnictví v roce 1999, který dal návratu legislativní rámec, a po přijetí systému finančních dotací a sankcí pro (ne)spolupracující místní samosprávy se však podařilo rozhýbat i návrat menšinových uprchlíků. Ke konci roku 2008 se jich do svých původních domovů vrátilo na 470 tisíc, ovšem obdobný počet stále zůstává přesídlen.¹²⁷ Téměř padesátiprocentní úspěšnost politiky návratu uprchlíků a přesídlenců (i menšinových) však byla hodnocena pozitivně. Společně s nemožností přinutit zbývající uprchlíky a přesídlence k návratu tak byla rozhodnuto, že tato otázka nebude tvořit překážku postupující Evropské integrace.

Jako jeden z největších problémů Stabilizačního a asociačního procesu tak vyvstala reforma policie, resp. její sjednocení na státní úrovni oproti stávající praxi dvou policií dvou entit. Kromě fragmentace podél linie etnicity byla bosenská policie

¹²⁶ LYON, J., *Overcoming Ethnic Politics in Bosnia?: Achievements and Obstacles to European Integration*, In: *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton*, Berlín, LIT Verlag, 2007, 52-53.

¹²⁷ *Statistics Package*, dostupné na internetu na www.unhcr.ba [16.5.2009].

kritizována i za přezaměstnanost a nedostatečné vybavení. Během roku 2004 a počátkem roku 2005 tak byli bosenští představitelé informováni Evropskou komisí o nutné reformě policie podle tří základních principů. Mezi tyto kritéria patřila výhradně státní kompetence v otázkách policie, zákaz politické angažovanosti v policejní práci a vytvoření místních policejních okrsků na základě technických a ne politických podmínek. Již v červenci 2004 byla také Vysokým představitelem OSN vytvořena Policejní rekonstrukční komise, jejímž cílem bylo vytvoření návrhů nové organizace bosenské policie. Důraz byl přitom kladen na státní autoritu nad prací policie obdobně jak je tomu v zemích EU a také na zachování multietnického charakteru policejních sil. Členy této komise se stali kromě západních odborníků i politici a odborníci na bezpečnost a kriminalitu z obou entit Bosny a Hercegoviny i z Distriktu Brčko.¹²⁸

Třetí zainteresovanou stranou ohledně reformy bosenské policie byla i Policejní mise EU, která také představila svůj návrh, jenž měl v roce 2004 asi nejkonkrétnější obrysy. Počítal s vytvořením jediné instituce policejního ředitele podléhajícího státnímu ministru pro bezpečnost a s pěti policejními okrsky. Ty měly být vytyčeny bez ohledu na hranice entit či na etnické složení a jedinými faktory při jejich tvorbě měli být počet obyvatel, rozloha, intenzita zločinnosti, dopravní a ekonomické podmínky a schopnost spolupráce s dalšími partnery. Tento návrh se pak stal i výchozím materiálem pro Policejní rekonstrukční komisi.¹²⁹

Kvůli neschopnosti a neochotě spolupráce zejména politiků z rozdílných etnických táborů v Komisi (odborní členové Komise údajně s reformou souhlasili bez rozdílu národnosti) proto její předseda, bývalý belgický premiér Wilfried Martens, sám předložil Vysokému představiteli tři návrhy reformy, z nichž si měl zástupce OSN i EU vybrat. V lednu 2005 pak byla zvolena reforma, jež počítala s deseti okrsky bez ohledu na hranice entit či etnické složení. Dohled nad policií měl být svěřen státnímu ministru pro bezpečnost.¹³⁰

Takto předložená reforma pak měla být ratifikována parlamenty obou entit. Po ujištění Evropské komise v červenci 2005, že schválení policejní reformy je jedinou zbývající podmínkou zahájení vyjednávání o textu Stabilizační a asociační dohody, došlo v říjnu k ratifikaci reformy i zprvu váhající Národní skupštinou Republiky srbské.

¹²⁸ LYON, J., *Overcoming Ethnic Politics in Bosnia?*, 56-57.

¹²⁹ *Ibid.*, 59-60.

¹³⁰ *Ibid.*, str. 61.

25. listopadu 2005 tak mohlo konečně dojít k oficiálnímu zahájení jednání o podobě SAD.¹³¹ K tomuto rozhodnutí Evropská unie došla i přesto, že Bosna a Hercegovina zůstávala i deset let po válce etnicky rozdělená a vládnoucí struktury na státní úrovni byly pořád odkázány na dobrou vůli představitelů entit a podporu ze strany mezinárodních společenství. Vstřícný krok EU však nelze chápat jako ústupek bosenské realitě, ale jako ocenění alespoň nějakého pokroku v cestě za vnitřní integrací Bosny a Hercegoviny. Představitelé EU také doufali, že povzbudivá perspektiva blížící se evropské integrace přinutí bosenské politiky, aby přestali vyhraněně hájit partikulární zájmy jednotlivých etnik a začnou se soustředit na zájem společný, tj. vstup do EU.

Skutečně, touha po začlenění do struktur Evropské unie a naděje s tím spojené jsou jedním z mála prvků společných pro všechny obyvatele Bosny a Hercegoviny bez rozdílu etnicity. Otázka evropské integrace se tak přesouvá z úrovně bosňácké na úroveň bosenskou. Tuto tendenci bylo možno sledovat i během Stabilizačního a asociačního procesu, kde byl kladen důraz zejména na posilování celostátního bosenského prvku oproti pravomocím entit. Jak bylo výše uvedeno, je touha po členství v EU společná pro všechny bosňácké politické strany bez ohledu na konkrétní programové rozdíly. Kromě vysněné prosperity a blahobytu je zde však i jiný faktor motivace. Integrace země do EU pro mnohé bosňácké politiky představuje hlavní podmínku zachování státní integrity. Otázkou však zůstává, jak tato integrální Bosna a Hercegovina s většinou muslimského obyvatelstva a s posílenými centrálními orgány bude vypadat. Zatím se probosenští analytici z nebosňáckých etnik vyslovují v tom duchu, že urychlené členství země v EU přinese západnímu Balkánu více klidu, mírový vývoj a stabilní politickou budoucnost.¹³²

Po oficiálním zahájení jednání o podobě Stabilizační a asociační dohody v listopadu 2005 pak následovaly snahy o další politickou centralizaci Bosny a Hercegoviny. Mezi nejdůležitější cíle patřilo zvýšení omezených pravomocí centrální vlády a zapojení vlád entit do rozhodovacího procesu. Reforma policie také nesměla zamrznout na papíře, ale měla být skutečně realizována podle dohodnutého postupu. Úspěchy v těchto oblastech pak vedly počátkem prosince 2007 k parafování Stabilizační a asociační dohody evropským komisařem pro rozšíření a předsedou centrální bosenské vlády. Došlo k tomu i přesto, že zákony o policii, základ přístupových jednání, byly

¹³¹ Ibid., str. 65.

¹³² PEJANOVIĆ, M., *The Political Development of Bosnia and Herzegovina in the post-Dayton Period*, str.110.

celorepublikovým parlamentem schváleny až v dubnu následujícího roku. Občanské probosenské strany se vyslovily pro vznik řady kontrolních odborů, které budou řešit stížnosti policejních složek a občanů. Navíc by také mělo vzniknout ředitelství pro koordinaci policejních sil a jejich vzdělávání. Zákony však počítaly s přesným vymezením pravomocí nových orgánů až po schválení nové Ústavy Bosny a Hercegoviny.¹³³

Do června téhož roku, kdy došlo k oficiálnímu podpisu textu Stabilizační a asociační dohody, ještě vstoupila v platnost dohoda mezi EU a Bosnou a Hercegovinou o zjednodušení vízové povinnosti pro bosenské občany a země také ratifikovala Rámcovou dohodu o nástrojích předpřístupové pomoci. Samotná Stabilizační a asociační dohoda byla včetně Prozatímní dohody o obchodu a otázkách s obchodem souvisejících podepsána v Lucemburku 16.června 2008. Podoba SAD byla vytvořena podle vzoru Evropských dohod pro země střední a východní Evropy s doplňky v oblastech regionální spolupráce a s důrazem na záležitosti justice a vnitřní politiky. Hlavními komponenty SAD bylo nastolení přímého politického dialogu mezi EU a Bosnou a Hercegovinou, postupné vytvoření zóny volného obchodu, vzájemné ústupky v oblastech pohybu pracovníků, firem, služeb a kapitálu či přibližování bosenské legislativy evropskému komunitárnímu právu.¹³⁴ Prozatímní dohoda, která vstoupila v platnost hned 1.července, je zase zaměřena na co nejrychlejší implementaci závazků obsažených v SAD.

Evropská unie tímto krokem dala jasně najevo, že považuje situaci v Bosně a Hercegovině za stabilizovanou a vhodnou k dalšímu prohlubování demokracie v duchu evropských hodnot. K červnu 2008 však vedla velice dlouhá cesta a k plnoprávnému členství Bosny a Hercegoviny v EU ještě také kus cesty povede. Stabilizační a asociační dohoda je sice podepsána, ovšem její vstoupení v platnost bude ještě nějaký čas trvat. Pro to je totiž nutná ratifikace dohody bosenským celostátním parlamentem (únor 2009), Evropským parlamentem a všemi národními parlamenty členských zemí EU. V polovině května 2009, tj. téměř rok od slavnostního podpisu SAD, dohodu zatím ratifikovalo pouze šest z 27 národních parlamentů.¹³⁵ Až po ratifikaci všemi členskými zeměmi může dohodu ratifikovat i Evropský parlament a až poté lze o Bosně a Hercegovině hovořit jako o kandidátské zemi Evropské unie. Ovšem ani kandidátský

¹³³ *Zákony o policii schváleny*, 10.4.2008, dostupné na internetu na www.bosna.cz, [17.5.2009].

¹³⁴ About Stabilisation and Association Agreement, In: *EU Newsletter*, 2/3, 2008, str.2.

¹³⁵ Jedná se o Bulharsko, Estonsko, Finsko, Maďarsko, Slovensko a Slovinsko.

statut nic nezaručuje, jak ukazuje příklad Turecka. O dalším rozšiřování Evropské unie se totiž uvažuje až v období let 2014/2015, ovšem s podmínkou, že do té doby proběhne reforma evropských institucí podle dokumentu známého jako „Lisabonská smlouva“.

Přesto je však reálné, že Bosna a Hercegovina dokáže dosáhnout druhé dvě postjugoslávské země, Chorvatsko a Makedonii, které již kandidátský statut mají, a dokonce předstihne Srbsko, u nějž je ratifikace SAD zmrazena s podmínkou dopadení Ratka Mladiće a Gorana Hadžiće¹³⁶ a jejich vydání do Haagu. I když měla Bosna a Hercegovina objektivně nejsložitější výchozí pozici v důsledku válečných hrůz, etnické polarizace a extremizace politiky i společnosti, dosáhla aktivizace politiky EU během třinácti poválečných let značných úspěchů. Sice se dnes nedá hovořit o Bosně a Hercegovině jako o stabilní zemi evropského průměru, avšak vidina i pomalu postupující europeizace obrušuje mnohé extremistické hrany a nejpatrnější je to patrně právě u Bosňáků. Jejich představitelé byli sice k opuštění panislámské radikální ideologie přinuceni okolnostmi na přelomu tisíciletí, avšak ochotně přijali nabídku evropského směřování a vzali tento fakt za svůj, stejně jako předtím interpretace svaté války a program reislamizace společnosti.

¹³⁶ Jedná se o poslední dva obžalované Haagským tribunálem pro bývalou Jugoslávii. Ratko Mladić byl vojenským velitelem bosenských Srbů z válečných let a Goran Hadžić prezidentem samozvané Republiky Srbská Krajina na území Chorvatska.

Závěr

V úvodu diplomové práce byly stanoveny základní výchozí otázky a problémy, k jejichž zodpovězení by měla práce přispět. První z těchto otázek se týkala předpokladu polarizace bosňácké politiky na laickou a sekulární na jedné straně a náboženskou a klerikální na straně druhé. Tyto dva tábory také měly zastávat odlišné názory ohledně ideologického pojetí politiky a postavení náboženství, resp. islámu v ní. Výsledkem této situace pak mělo být vytvoření dvou odlišných proudů a táborů zastávajících odlišné představy o zahraniční orientaci země a podobě politiky vůbec.

Tato představa byla potvrzena v úvodních kapitolách, kde byly prezentovány tyto odlišné proudy na osobách jejich největších zastánců a hlavních představitelů, Adila Zulfikarpašiće a Aliji Izetbegoviće. Z důvodů vysvětlených v textu posléze i mezi voliči a příznivci zvítězil konzervativní a islamizační tábor sjednocený ve Straně demokratické akce. I díky vyhrcoené situaci občanské války, v níž se lidé ochotně i z nutnosti identifikovali s nábožensky koncipovanou národní identitou, se SDA v počátečních letech úspěšně dařilo realizovat program islamizace politiky i společnosti. V oblasti politiky došlo k významnému zapojení duchovních do budování struktury SDA a po převzetí státních orgánů stranou tak pronikli i do státní správy, významných podniků a institucí. Tento stav byl ještě umocněn aktivní přítomností politických poradců, „humanitárních pracovníků“, vojenských instruktorů atd. z islámských zemí, zejména z Íránu a Saúdské Arábie. Navíc i světští vůdci Bosňáků, tj. v počátcích pouze vůdci SDA byli po „očistě“ strany od liberálních a levicových elementů výhradně konzervativní, hluboce věřící muslimové přesvědčení o nutnosti spojení politiky a víry podle zásad stanovených v Islámské deklaraci.

Mezi lety 1990 a 1994 tak mezi bosňáckými politiky prakticky chyběly relevantní hlasy zpochybňující nastolený politický kurz. Nelze říci, že by tyto hlasy chyběly úplně, avšak v důsledku akcí podniknutých SDA na převzetí kontroly státního aparátu neměly žádný reálný dopad. V tomto období tak byla částečně úspěšně ale hlavně bez vnitřního zpochybnění realizována politika návratu k islámským a orientálním kořenům a k dědictví Osmanské říše. Někteří analytici dokonce zastávají názor, že Alija Izetbegović si podobu samostatné Bosny a Hercegoviny představoval jako obdobu osmanského zřízení, kde by nezpochybnitelně vládly muslimské elity a

etnické menšiny by byly organizovány pouze v podobě samosprávných náboženských obcí, tzv. *milletů*.

Od roku 1994 však lze pozorovat značný nárůst aktivit Spojených států amerických na prostoru bývalé Jugoslávie. Touto aktivizací také dochází k pozvolné změně politické reality bosňáckých elit. USA byly rozčarovány neschopností Evropské unie uklidnit situaci na vlastním prahu a do konfliktu vstoupily. Jejich motivace je zmíněna v textu diplomové práce, avšak podstatným zůstává výsledek tohoto rozhodnutí. Ve druhé polovině 90. let tak byli bosňáčtí představitelé prakticky donuceni ke změně zahraniční orientace i podoby vlastní politiky. Kromě USA byly dalšími faktory i vnitřní tlaky (pluralizace bosňácké politické scény po válce, nutnost kompromisů s Chorvaty v rámci společné entity), působení Úřadu vysokého představitele OSN a příslib budoucí integrace do struktur Evropské unie.

Tímto přehledem autor ozřejmil majoritní tendence v bosňácké zahraniční politice a také vysvětlil jejich podobu. Původní modelové předpoklady směřování, totiž panislámské a proevropské, byly potvrzeny. Podoba vzájemné interakce pak byla také objasněna. V žádném případě se nejednalo o koexistenci. Tuto možnost vylučuje radikalita jednoho z modelů směřování i nezralost bosenské, potažmo bosňácké politiky, jež nebyla na pluralitu názorů připravena a ani si ji zřejmě v době ohrožení vlastní existence nemohla dovolit. V zárodečné fázi tudíž byli zástupci liberálních, levicových a proevropských sil odstaveni z pozic a izolováni z politiky. Tato interakce měla proto podobu konfliktní. Od roku 1994 dále do konce století pak můžeme pozorovat postupné vystřídání na pozicích, kdy sice původně odstavení politici nezískávají zpět svoje místa, ale konzervativní staré elity jsou donuceny alespoň navenek změnit svoje přemýšlení a panislámskou ideologii vyměnit za prozápadní a posléze proevropskou. V souvislosti s výměnou kádrů v SDA i s působením Úřadu vysokého představitele tak dochází k pozvolné změně a tato situace se stabilizuje zhruba od roku 2002. Od této doby je také patrné posilování celobosenských institucí a entity a jejich etniční představitelé tak začínají postupně ztrácet svoji dříve téměř neomezenou moc. Islamizační tendence se i z proto od té doby v bosňácké vysoké politice prakticky neobjevují a evropské směřování je viděno jako jediná budoucnost pro integrální Bosnu a Hercegovinu.

Druhá základní otázka diplomové práce se týkala motivace bosňáckých politických elit. Autor práce se zdráhá tuto motivaci přičíst pouze oportunismu, neboť

přijímání zahraniční, hlavně finanční pomoci od obou táborů souběžně příliš neprobíhalo. Navíc, jak bylo v textu zdůrazněno, američtí představitelé dosti silně trvali na eliminaci radikálně islámských živelů a projevů a pod nátlakem také eliminovali vliv islámských zemí. Ty s výjimkou Turecka poté většinou přestaly režim a SDA finančně podporovat, když zjistily, že to nebude spojené s exportem ideologií. Druhá přednesená hypotéza o akceptaci jakékoli pomoci tváří v tvář hrozící ztrátě vlastní identity a případně i samotné existence ovšem také nebude úplně pravdivá. Bosňáčtí představitelé samozřejmě akceptovali jakoukoli pomoc v dané chvíli, avšak mezi lety 1990 a 1994 ochotně akceptovali i pomoc ideologickou a náboženskou a jen velmi neradi ji opouštěli ve prospěch prozápadního směřování.

Autor se více kloní k teorii, jež je podložena zejména historickým přehledem uvedeným v kapitole „Vývoj bosňácké národní identity“. Podle tohoto přehledu byli bosňáčtí političtí představitelé tradičně v postavení, které je předurčovalo ke kompromisům a vyjednávání. Celý vývoj mezi lety 1878 a 1990 byl historií vytváření politické tradice založené na podřízenosti jinému etnickému či státnímu celku. V těchto podmínkách pak krystalizovala taktika, s níž byla politika ochotna k mnoha kompromisům, obvykle výměnou za teritoriální integritu Bosny a Hercegoviny a náboženskou autonomii. Tímto se zpětně omezilo pronikání jakýchkoli radikálních idejí a politická reprezentace Bosňáků byla tradičně adaptabilní a nekonfrontační. Když se v roce 1990 Alija Izetbegović přiklonil k panislámskému pojetí politiky, opustil tak prakticky tradiční kompromisní politiku a pomohl vytvořit konfliktní prostředí jehož důsledkem byla válka. Snad i pochopení, že takto provozovanou politiku nelze v etnicky a nábožensky smíšené Bosně a Hercegovině realizovat, pak vedlo špičky SDA k rozhodnutí podvolit se tlaku USA. Následný poválečný vývoj je pak opět variací na tradiční podřízenost vnější autoritě, kterou nyní představuje Úřad vysokého představitele OSN a přeneseně i kritéria evropské integrace.

Motivace bosňáckých politických elit tak nebyla otázkou oportunismu či akceptace jakékoli pomoci. Šlo zde spíše o rozhodnutí opustit tradiční politickou linii a obětovat teritoriální integritu země, jež zavazovala ke kompromisům, ve prospěch autonomie národa. Když tento koncept selhal (otázkou zůstává zda měl vůbec v bosenských podmínkách šanci na úspěch), byly bosňáčtí představitelé okolnostmi donuceni k návratu do starých kolejí a adaptovali se na podobu politiky, jež jim byla historicky vnucena a již měli zažitou. Motivací tedy byla zřejmě touha vládnout si

poprvé konečně sami a podle svých představ. Realizování této představy však s sebou neslo mnoho obětí a bylo nakonec, i když neochotně, opuštěno.

Summary

The submitted diploma thesis deals with the topic of recent development of Bosniak political elites. The main attention in this development is paid to the cleavage between traditional heritage of Ottoman Empire, i.e. Islam and its role in politics on one side, and declared European direction of policy on the other. For the purpose of this thesis, recent development is understood as the evolution of politics since the first multiparty elections in Bosnia and Herzegovina in 1990. From 1992 onwards with declaration of independence the civil war also started which enabled the strengthening of radical Islamic currents in Bosniak politics facing Croatian and Serbian nationalism. It also threatened to defeat the liberal, civic and leftist forces among the Bosniak population which would lead to significant remodeling of society. The side effect of this development would be also creation of Muslim state with radical Islamic ideology on the borders of European Union.

First half of this diploma thesis thus offers examples of infiltration of radical Islamic ideas into Bosniak politics. By contrast, the second half presents the activation of politics of western powers and international communities. These steps were undertaken to counter the influence of Islamic countries and to stop constant supply of money, holy fighters and ideologies. The latter was the most challenging because especially the EU feared the possibility of destabilization of its neighborhood. The result of this activation was massive pressure on the Bosniak authorities, which led to the shift of Bosniak foreign policy.

The shift occurred from 1994 onwards and especially after the war and the establishment of the Office of High Representative of UN with the powers of protector. With special powers enabling the High representative to depose any Bosnian politician, the European direction of Bosniak and therefore also Bosnian police was guaranteed. Researching for this diploma thesis confirmed the initial thesis of competition of two models of political direction. However, the initial question was modified. Initially, the author thought that this competition had more sharp symptoms and was more conflicting. But this diploma thesis proved that the shift of policy was mainly the result of gradual shifting of foreign partners leading to subordinate position. The opening chapter of the thesis actually shows that this policy was traditionally Bosniak because of the circumstances of mixed neighborhoods and the need to compromise and negotiate.

Použité prameny a literatura

Publikované prameny a dokumenty:

ASHDOWN, P., *Decision to remove Mr. Edhem Bicakcic from his present position with, and to bar him from any further employment*, 14.3.2003, , dostupné na internetu na www.ohr.int.

IZETBEGOVIĆ, A., *Islámská deklaráce: Jednotný program islamizace muslimů a muslimských národů*, dostupné na internetu na www.muslim-inform.cz.

JAHIĆ, A., *Virtuous Muslim State*, In: *Front Slobode*, 23.8.1996, dostupné na internetu na www.ex-yupress.com.

Obhajovací řeč Aliji Izetbegoviće, dostupné na internetu na www.muslim-inform.cz.

PETRITSCH, W., *Decision removing Mr. Emin Skopljak from his position on the Telecommunications Regulation Agency*, 17.7.2000, dostupné na internetu na www.ohr.int.

PETRITSCH, W., *Decision removing Edhem Bicakcic from his position as Director of Elektroprivreda for actions during his term as Prime Minister of the Federation of Bosnia and Herzegovina*, 23.2.2001, dostupné na internetu na www.ohr.int.

Platforma SDA za ustavnu reformu, dostupné na internetu na www.sda.ba.

Programska orijentacija, dostupné na internetu na www.zabih.ba.

Statistics Package, dostupné na internetu na www.unhcr.ba.

Ustav Bosne i Hercegovine – načrt, dostupné na internetu na www.zabih.ba.

ZULFIKARPAŠIĆ, A., *The Bosniak*, Londýn, C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 1998.

Dobový tisk:

About Stabilisation and Association Agreement, In: *EU Newsletter*, 2/3, 2008, str.2.

Kol. autorů, Najvažnije političke i kadrovske odluke među Bošnjacima donose se izvan SDA: Na sijelima, tekijama, džamijama i „bakijama“, In: *Slobodna Bosna*, 30.3.2000, 16-18.

AVDIĆ, S., Suđenje Alispahiću, Ljevakoviću i Mujezinoviću otrit će ko je ubio Ugljena, pokušao ubiti Papu i Fikreta Abdića!, In: *Slobodna Bosna*, 18.4.2002, 5-6.

BUTUROVIĆ, A., Kada sam tražio istragu o ubistvu Ugljena, AID me preko „Dana“ zasuo lažima i klevetama!, In: *Slobodna Bosna*, 18.4.2002, str. 8.

BUTUROVIĆ, A., Posjetu Alispahića i Ugljena Iranu organizirao je 1994. Hasan Čengić; Clinton je prešutno odobravao dolazak iranskog oružja u BiH, In: *Slobodna Bosna*, 18.4.2002, 7-10.

DELALIĆ, M., Da li je odluka o formiranju SDA donesena u Zagrebu ili Cirihu?! In: *Slobodna Bosna*, 27.1.2000, 30-33.

DELALIĆ, M., Zulfikarpašić je Abdiću nudio 200 miliona dolara za „Agrokomerc“ ako napusti SDA tvrdeći da Izetbegović vodi Bošnjake u nestanak!, In: *Slobodna Bosna*, 3.2.2000, 24-27.

DELALIĆ, M., Behmen je nakon izbora htio formirati vladu u sjeni, jer mu se nije dopao odabir kadrova SDA u postizbornoj Vladi, In: *Slobodna Bosna*, 10.2.2000, 63-66.

DELALIĆ, M., Nakon što se oslobodio Zulfikarpašića i Abdića, Alija Izetbegović je na kongresu '91. stranku potpuno privatizirao!, In: *Slobodna Bosna*, 17.2.2000, 63-66.

ЈАНЊИЋ, Ј., Упутства за цихад, In: *НИИ*, 19.6.1992, str. 25.

MEKINA, I., Bosna na Zapadu, In: *Vreme*, 11.7.1994, 13-16.

Internetové zdroje:

Občanství odejmuto 661 osobám, 26.1.2008, dostupné na internetu na www.bosna.cz.

www.bosnjackiinstitut.org (Bosňácký institut).

www.bps-seferhalilovic.ba (Bosenskohercegovská patriotická strana-Sefer Halilović).

www.dnzbih.ba (Demokratický národní svaz).

www.ohr.int (Úřad vysokého představitele OSN).

www.sda.ba (Strana demokratické akce).

www.zabih.ba (Strana pro Bosnu a Hercegovinu).

Zákony o policii schváleny, 10.4.2008, dostupné na internetu na www.bosna.cz.

Monografie a sborníky:

BOUGAREL, X., Bosnian Muslims and the Yugoslav Idea, In: *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea 1918-1992*, Londýn, C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 2003, 100-114.

DELISO, CH., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, Westport, Praeger Security International, 2007.

GLENNY, M., *Balkán 1804-1999: Nacionalismus, válka a velmoci*, Praha, Jiří Buchal-BB art, 2003.

HLADKÝ, L., *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 2005.

LYON, J., Overcoming Ethnic Politics in Bosnia?: Achievements and Obstacles to European Integration, In: *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton*, Berlín, LIT Verlag, 2007, 49-68.

PEJANOVIĆ, M., *The Political Development of Bosnia and Herzegovina in the post-Dayton Period*, Sarajevo, TKD Šahinpašić, 2007.

PRTINA, S., STÝSKALOVÁ, V., Vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině, In: *Zahraniční a bezpečnostní politika Slovinska, Chorvatska a Rumunska a vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině*, Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2005, 105-152.

SLÁDEČEK, M., DŽIHANA, A., Od etnickih identiteta do političkih entiteta: Medijski diskurs u Bosni i Hercegovini, In: *Intima javnosti: Okviri predstavljanja, narativni obrasci, strategije i stereotipi konstruisanja drugosti u upečatljivim događajima tokom razgradnje bivše Jugoslavije: Štampa, TV, film*, Bělehrad, Fabrika knjiga, 2008, 157-188.

Odborné studie a články:

BOUGAREL, X., *Bosnian Islam since 1990: Cultural Identity or Political Ideology?*, příspěvek z Výroční schůze Asociace pro studium národností z 15.-17.4.1999, dostupné na internetu na <http://hal-univ-lyon3.archives-ouvertes.fr>, 9.5.2009, 1-15.

ŠEDO, J., Stranický systém Bosny a Hercegoviny po Daytonu, In: *Středoevropské politické studie*, 8, 2006, 342-360.